

DEONTOLOGIA UNIVERSITARĂ. NATURĂ JURIDICĂ

doi.org/10.24193/SUBBiur.71(2026).1.11-67[↗] · publicat la: 27 sept. 2026

Paul VASILESCU*

Rezumat. Ultimii ani s-au remarcat printr-un efort intens de a reglementa disciplina academică, mai ales în domeniul studiilor doctorale. Apariția unei noi legi a învățământului superior, care a comandat adoptarea de noi coduri de etică și la nivel universitar, ar putea să pară răspunsul la o problemă recurentă de moralitate publică: doctoratele plagiate. Ceea ce analizăm aici este definirea deontologiei universitare, așa cum apare ea de lege lata, înțelegerea raporturilor sale cu fenomenul social numit etica aplicată (sau nu), precum și eventualele sale valori morale. Întrebarea de fond rămâne dacă etica academică constituie într-adevăr un curent moral sau este doar o reacție normativ-juridică al cărei impact public urmează să-l măsurăm ulterior.

Cuvinte-cheie: consecințialism, etică aplicată, etica afacerilor, deontologie, deontologie universitară, pozitivism juridic, utilitarism

* Paul VASILESCU: Prof.univ.dr.; Facultatea de drept a Universității Babeș-Bolyai, Drept privat, Cluj-Napoca; e-mail: paul.vasilescu@law.ubbcluj.ro[↗]; ORCID: 0009-0007-1203-9403[↗].

Toate drepturile de autor asupra operei rămân autorului Paul VASILESCU, care o pune la dispoziția publicului sub licența CC BY-NC-ND 4.0, creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0[↗].

Déontologie universitaire. Nature juridique

Résumé. Les dernières années furent marquées aussi par un effort intense pour réguler la discipline académique, en particulier dans le domaine des études doctorales. L'adoption d'une nouvelle loi sur l'enseignement supérieur, qui imposait également l'adoption de nouveaux codes de déontologie au niveau des universités, pourrait sembler être la solution à un problème pratique de morale publique: les multiples scandales liés au plagiat doctoral des politiques. Ce que nous analysons ici, c'est la définition de la déontologie universitaire, telle qu'elle apparaît à partir de ladite loi, ses relations avec le phénomène social appelé éthique appliquée, ainsi que ses éventuelles sources morales. Ce qu'est fondamentale est de savoir si l'éthique académique se constitue réellement en un courant moral ou elle reste seulement une réaction juridique circonstancielle dont l'impact public nous mesurerons plus tard.

Mots-clés : conséquentialisme, éthique appliquée, éthique des affaires, déontologie, déontologie universitaire, jusnaturalisme, utilitarisme

Academic deontology. Legal nature

Abstract. The last few years have also been marked by an intense effort to regulate the academic discipline, especially in the field of doctoral studies. The adoption of a new law on higher education, which also required the adoption of new codes of ethics at the university level, might seem to be the solution to a practical problem of public morality: the multiple scandals linked to the doctoral plagiarism of politicians. What we are analyzing here is the definition of academic ethics, as it appears from the said law, its relations with the social phenomenon called applied ethics, as well as its possible moral sources. What is fundamental is to know whether academic ethics really constitutes a moral current or it remains only a circumstantial juridical reaction whose public impact we will measure later.

Keywords: consequentialism, applied ethics, business ethics, deontology, academic deontology, jusnaturalism, utilitarianism

CUPRINS

	Introducere	13
I	Ce este deontologia?	17
II	Etică aplicată sau deontologie practică?	31
III	Ce este totuși etica?	42
IV	Ce este deontologia universitară?	53
	Concluzia?	63
	Bibliografie	63

INTRODUCERE

În primii ani de după 1989, situația politică din România era pusă pe seama „grelei moșteniri istorice”, dar și a *marasmului moral* al societății. Cauza principală a răului social și politic era explicată, expedită și înțeleasă prin recursul la această ultimă expresie, pe cât de percutantă, pe atât de vagă. Starea de neputință etică și inapetență democratică erau cotidian înfățișate ca efect nemijlocit al unei carențe morale (individuale și colective). Public, se vorbea despre morala societății, despre vina etică a unora care ar fi trebuit să se abțină de la instalarea în fotolii publice. Ideea de fond era că doar o societate purificată moral putea întemeia și întreține un stat democratic, cum nu fusese Republica Socialistă România. Aceasta nu însemna că RSR era... amorală, cel puțin o etică oficială existase, fiind chiar tipărită¹. Dar ea nu mai corespundea cu noile „realități”, care impuneau

1 *Codul principiilor și normelor muncii și vieții comuniștilor, ale eticii și echității socialiste*, ed. Politică, București, 1981. Codul avea 33 de puncte, fiind un „document de partid”, adoptat de Congresul al XI-lea al PCR din 1974.

exact opusul a ceea ce s-a străduit partidul comunist să impună – statul socialist. *O tempora, o mores!*

Fiecare ev cu moravurile sale! Dar și fiecare continent cu obiceiurile sale, cu etica lui. Anii '80 ai secolului trecut au marcat în Statele Unite ale Americii debutul unor dezbateri despre etica centrată pe anumite activități, cu relevanță mai ales pentru zona academică, căci *business ethics* era deja bine conturată. Domeniul care ne interesează era cel universitar, în care interogațiile etice au fost declanșate de spețe reale, după ce fraudă intelectuală fusese deja probată. Scandalul privind falsificarea rezultatelor cercetării stipendiate de sectorul particular², dar desfășurate în zona de interes public al învățământului și al centrelor de excelență, a fost evenimentul ce a impus interogațiile despre standardele etice în domeniul cercetării științifice, fiind punctul de plecare pentru coagularea deontologiei academice în ansamblul său. Morala se instituționalizează în SUA³, devenind aplicată.

Aceasta nu înseamnă că malversațiunile și minciunile i-au ocolit pe iluștrii întemeietori ai științei moderne, în Europa. Disputa arhicunoscută dintre Newton și Leibniz în jurul paternității teoriei calculului infinitezimal „a fost un episod nefericit și deplorabil pentru ambele părți”⁴, care nu se încheie decât la moartea filosofului din Leipzig (1716). Acuzele reciproce nu aveau nimic științific, nu era vreo dezbatere a adevărului sau a utilității unei teorii, ci constituiau doar învinuiri inutile

2 Pentru cazurile Gallo & co., Baltimore, precum și întregul ambient nord-american interesând începuturile eticii cercetării, v. D. DUQUET, *L'éthique dans la recherche universitaire: une réalité à gérer*, ed. Conseil supérieur de l'éducation, Quebec, 1993, p. 11 et seq.

3 În 1992, se înființează la nivel federal the Office of Research Integrity (ORI), v.: <https://ori.hhs.gov/>.

4 B. RUSSELL, *Istoria filosofiei occidentale*, vol. II, ed. Humanitas, București, 2005, p. 97. D. VIGNERON, *Newton-Leibniz : la guerre des ego*, v.: https://www.lepoint.fr/culture/newton-leibniz-la-guerre-des-ego-06-03-2017-2109689_3.php.

și exagerate de plagiat. Se pare că nici Galilei (1564-1642) nu ar scăpa dârmonului etic. Notoriile sale experimente ar fi fost mai degrabă intelectuale decât practice, iar timpul petrecut în vârful turnului din Pisa nu ar fi decât o legendă bine ticluită⁵, căci mișcarea de revoluție a Terrei a fost probată experimental doar în 1851 de balansul pendulului lui Foucault, pe care îl puteți admira și azi în Panteonul parizian. Nu îndrăznim să ne gândim la Democrit sau Pitagora... Oricum, nici acuzele calomnioase de plagiat nu au lipsit de-a lungul vremii, inclusiv pe meleagurile noastre. Cea mai ilustră speță l-a avut ca protagonist chiar pe Constantin Hamangiu⁶, care și-ar fi plagiat teza de licență, dedicată... drepturilor de autor. În schimb, deși apărut de reputatul Barbu Ștefănescu Delavrancea, Caragiale a pierdut în 1901 procesul „calomniei” intentat lui Caion, care susținuse că autorul lui Conu’ Leonida plagiasse „Năpasta”⁷, publicată în 1890.

În zilele noastre, morala și etica aplicată au reintrat vertiginos în atenția publicului român prin dezvăluirea unor cazuri de plagiat doctoral comis de câțiva oameni politici⁸. Fără impact social major⁹, dezvăluirile jurnalistice și deciziile

5 Bernard ROCHOT, Alexandre KOYRÉ, *Études d’histoire de la pensée scientifique* (Bibliothèque de Philosophie contemporaine). In: *Revue d’histoire des sciences et de leurs applications*, t. 19, n° 4, 1966. pp. 390-391, v.: https://www.persee.fr/doc/rhs_0048-7996_1966_num_19_4_2511_t1_0390_0000_1.

6 V. Roș, Plagiatul, plagiomania și deontologia, v.: https://www.juridice.ro/essentials/475/plagiatul-plagiomania-si-deontologia#_ftnref15, arhiv.: <https://perma.cc/3X25-7ANL>.

7 M. COLOȘENCO, Procesul Caion-Caragiale, *România literară* nr. 41/2021, v.: <https://romanaliterara.com/2021/10/procesul-caion-caragiale/>, arhiv.: <https://perma.cc/VK6L-WTBZ>.

8 E. ȘERCAN, *Cazul Ponta. Reconstituirea celui mai infam plagiat din istoria României*, cuvânt înainte de Gabriel LICEANU, ed. Humanitas, București, 2022. De altfel, dnei Emilia Șercan îi datorăm aducerea la lumină a unei serii de plagiate, comise de diverse personaje publice însemnate.

9 „Constituirea unei culturi anti plagiat în România pare să fie cu atât mai necesară cu cât nemulțumirile populației românești legate de corupția în educație sunt mari, în contextul EU «Uniunii Europene». O astfel

juridice pronunțate nu au fost totuși în zadar, efectul notabil fiind modificarea legislației privind etica academică, deși noile texte nu au făcut neapărat unanimitate printre specialiștii în domeniu¹⁰. Comunitatea academică a luat și ea inițiativă, creând organisme private – cum este CARFIA¹¹ – care își propun să contribuie la sporirea nivelului de conștientizare „în mediul universitar în ce privește problematica integrității academice și a prevenției fraudei academice prin punerea constantă în lucru la nivelul facultăților a practicilor corespunzătoare acestei problematice și domeniului integrității academice.”¹²

Legislația românească în materie tinde să se alinieze tendințelor europene existente, iar de vid legislativ nu putem discuta în niciun caz azi. Mai mult, am spune că valorile, principiile și normele deontologiei academice afirmate pe plan european¹³ au fost deja transpuse formal și la noi, fiind publice și actualizate¹⁴. Urmează să ne conformăm...

Pentru că problematica deontologiei universitare e deosebit de variată, aici nu ne propunem decât să stabilim natura sa (4), ceea ce implică totuși să înfățișăm în prealabil sensurile deontologiei, ca simplă teorie morală (1) și a raporturilor sale cu etica aplicată

de cultură presupune nu numai măsuri la nivelul spațiilor școlare sau universitare, ci și la nivelul publicului larg.” v. D. SANDU, Cum poți ajunge la o cultură publică a anti plagiatului, la doctorat? (06.02.2026), v. <https://www.contributors.ro/cum-poti-ajunge-la-o-cultura-publica-a-anti-plagiatului-la-doctorat/>, arhiv.: <https://perma.cc/Y4Z4-JRVX>.

10 M. POPESCU, Despre Codul-cadru de etică și deontologie universitară. Întrebări, nedumeriri, (12.02.2024), v. <https://www.contributors.ro/despre-codul-cadru-de-etica-si-deontologie-universitara-intrebări-nedumeriri/>, arhiv.: <https://perma.cc/YV3R-3VL4>.

11 Centrul de Acțiune, Resurse, Formare pentru Integritate Academică, v. <https://carfia.unibuc.ro/>.

12 CARFIA. Scurt istoric, v.: <https://carfia.unibuc.ro/istoric/>, arhiv.: <https://perma.cc/V59Z-H2PM>.

13 Code de conduite européen pour l'intégrité en recherche, elaborat în 2018, sub egida All European Academies, v.: www.allea.org.

14 <https://cnecsdti.research.gov.ro/>.

(2), fără să ocolim spinoasa problemă a definirii eticii ori a moralei în general (3).

CE ESTE DEONTOLOGIA?

I

Termenul analizat are o rădăcină greacă, fiind un artefact lingvistic relativ recent. Astfel, el a fost compus din δέον¹⁵ (deon) plus λόγος (logos), ultima vocabulă referindu-se la studiu, la cercetare sau la o teorie, iar primul cuvânt precizează obiectul acestui logos, δέον traducându-se prin necesitate ori trebuință, ceea ce e potrivit sau oportun. Semnificația astfel derivată etimologic ne invită să înțelegem deontologia ca o cercetare a ceea ce trebuie făcut, a unui comportament necesar sau imperativ de manifestat (într-o anumită împrejurare). *Trebuie* ne duce cu gândul la ideea că agentul acțiunii este supus la anumite constrângeri sau obligații, îndatoriri ori datorii față de ceilalți, pe care el e ținut să le respecte, pentru ca astfel conduita sa să devină oportună, în acord cu circumstanțele. Accentul dezvăluit etimologic este pus pe ideea de datorie, iar cum aceasta se exprimă prin reguli, conchidem că deontologia e o teorie, o concepție ori o viziune despre etică care accentuează latura sa normativă, prin evidențierea prioritară a obligațiilor și îndatoririlor morale pe care le avem fiecare dintre noi; față de sine și față de ceilalți.

Sensul originar grecesc al cuvintelor cuprinse în cuvântul *deontologie* a fost luat în considerare de Jeremy Bentham căruia i se atribuie paternitatea vocabulei analizate, prin 1830.

15 Explicațiile și sensurile cuvintelor grecești sunt împrumutate din Bailly, dicționar accesibil și virtual, v.: <https://bailly.app/>.

Excentricul filosof englez, al cărui trup împăiat ne privește și azi dintr-o vitrină aflată la University College of London, este creatorul printre altele al curentului utilitarist, iar opera sa postumă *Deontology or the science of morality*, publicată în 1834, e considerată¹⁶ sursa inițială a termenului aici discutat. Explicația etimologică nu poate fi înțeleasă în sensul că deontologia s-ar ocupa de orice datorie ori regulă imperativă existentă cândva în societate, ci trebuie limitat obiectul său la îndatoririle morale, de unde, s-a generalizat firesc ideea că deontologia ar defini o specie de etică. Cu toate acestea, *deontic* desemnează însă generic ceea ce e obligatoriu, indiferent de domeniu, iar expresia normă deontică exprimă sau semnifică o regulă obligatorie, imperativă, în contrast cu o normă permisivă. Această denotație oferită lui *deontic* este constantă și identică, indiferent dacă ne referim la normele juridice, la etică sau la alte tipuri de norme ori reglementări existente social, exprimate și analizate în diferite discipline (e.g. teologie, sociologie, politologie, antropologie).

Explicația etimologică pare suficient de viguroasă ca să imprime un sens esențial deontologiei.

Astfel s-a spus că deontologia este o „*théorie des devoirs*. Ce mot « deontologia » ne s'applique pas à la science du devoir en général, au sens kantien : il porte au contraire avec lui l'idée d'une étude empirique de différents devoirs, relative à telle ou telle situation sociale. Il est particulièrement employé en français dans l'expression *déontologie médicale* (*théorie des devoirs professionnels du médecin*).”¹⁷

Imperativul categoric kantian poate fi privit și el ca o normă deontică, iar de aici, întreaga etică kantiană ar putea fi înțeleasă ca o specie aparte de deontologie. Dar raționamentul ar putea fi considerat retroactiv și simplificator, cu mențiunea salvatoare că

16 A. LALANDE, *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*, ed. PUF, Paris, 1997, p. 216.

17 *Ibidem*. Sublinierile aparțin textului original.

totuși noțiunile de datorie și lege morală rămân caracteristice¹⁸ eticii filosofului prusac. Alăturarea reflexiei etice kantiene de noțiunea de deontologie ne oferă beneficiul net de a sublinia că deontologia este un curent etic, o viziune asupra moralei, care pune accentul pe normativismul imperativ moral, al cărui sens și specific urmează să-l depistăm a posteriori. În alt registru, cel practic, ar exista efectiv mai multe deontologii, iar expresiile precum deontologie medicală, deontologia avocaților, cea a magistraților, deontologia universitară ș.a. ar dovedi-o măcar parțial. Delimitările s-ar face, deci, în funcție de specificul normelor care impun îndatoririle etice proprii anumitor domenii de activitate. Raportul dintre teoria și practica deontologice îl vom aborda ulterior.

Există un sens unanim acceptat al cuvântului *deontologie*? Și da, și nu! Putem cădea de acord că deontologia desemnează generic o viziune asupra fenomenului etic care pune accent pe regulile de respectat, impunând îndatoriri morale diverse. Întreaga discuție ține acum de filosofia morală, de etică înțeleasă ca analiză a conduitei umane, cu trasarea unor exigențe pentru a răspunde la interogațiile morale cruciale „ce este binele?” și „cum trebuie să ne trăim viața?” Din acest unghi, teoria etică numită *deontologie* e comparată frecvent cu alte curente de gândire, printre care se remarcă utilitarismul moral și consecințialismul. Disputa dintre aceste teorii morale se centrează pe ideea de a depista cât mai exact ce ar trebui considerat esențial în judecata etică a unui comportament uman în general.

Astfel, din „perspectiva deontologică, cea mai importantă distincție se face între ceea ce este permis și ceea ce este interzis, iar definiția obligației are la bază ideea de fapt

18 M. FLONTA, *20 de întrebări și răspunsuri despre Immanuel Kant*, ed. Humanitas, București, 2024, p. 157. O. O'NEILL, *Etica lui Kant*, în P. SINGER (coord.), *Tratat de etică*, ed. Polirom, Iași, 2006, p. 205. Trebuie spus că textele cuprinse în această lucrare reflectă în special dezbaterile și luările de poziție etice existente în filosofia anglo-americană contemporană.

nepermis: ceea ce este obligatoriu nu se permite a fi omis.”¹⁹ De aceea, dacă „doctrina deontologică definește binele ca fiind o noțiune cu influență scăzută (cu caracter exclusiv, eliminatoriu), consecințialismul consideră că «binele» este o noțiune puternică (cu caracter incluziv, cuprinzător): individul acționează corect numai atunci când, prin acțiunile sale, este maximalizată utilitatea și procedează incorect în caz contrar.”²⁰ Curentul deontologic s-ar caracteriza prin trei trăsături: „constrângerile deontologice sunt negative sau interdicții (să nu...)”²¹ – să nu furi, să nu minți, de pildă –, aceste interdicții sunt limitate sau restrânse și, în ultimul rând, „constrângerile deontologice au o influență nemijlocită, prin faptul că sunt atașate direct deciziilor și acțiunilor subiecților și mai puțin consecințelor probabile care decurg din aceste alegeri sau acțiuni.”²² Pe scurt, comportamentul este etic atunci când subiectul respectă norma morală preexistentă; încălcarea regulii – contravenție morală – constituie în sine un eșec de conduită, definitoriu pentru un rău deja comis. De aceea, deontologia insistă asupra ideii că „evitarea răului constituie principala, dacă nu chiar singura responsabilitate a individului în calitatea sa de subiect moral”²³, respectând regulile etice.

Argumentele și raționamentele proprii deontologiei permit alăturarea lor facilă cu cele existente deja din materie juridică, mai ales dacă ne gândim la pozitivismul ori normativismul pozitivist. Trăsătura lor comună o regăsim în noțiunea de normă și efectele încălcării ei. Dar nu acestea au fost motivele pentru care adepții utilitarismului și ai consecințialismului critică abordarea etică de factură deontologică. Totuși, înainte de a le

19 N. DAVIS, *Deontologia contemporană*, în P. SINGER (coord.), op.cit., p. 239.

20 *Ibidem*.

21 *Idem*, p. 238.

22 *Ibidem*.

23 *Idem*, p. 245.

înfățișa succint și pe acestea, mai putem aminti un curent de gândire ce pare foarte apropiat deontologiei.

Etica îndatoririlor *prima facie*, imaginată de W.D. Ross, este tot o teorie morală. Ea încearcă să înlăture monismul principial al utilitarismului, criticând de asemenea și celebra susținere kantiană că doar faptele săvârșite din datorie pot fi considerate morale²⁴. Asemănarea paradoxală cu deontologia este că această viziune acceptă un anumit tip de datorie ca esențial pentru înțelegerea comportamentului, dar refuză importanța principiilor morale. Cele din urmă ar fi imposibil de clasificat definitiv și cert, ele putând fi prezentate doar sub forma unei liste provizorii, care nu ne garantează relevanța lor pentru acțiunea proprie²⁵. Acest aspect e în fond o consecință a ideii că nu există nici măcar o listă a datoriilor numite de *prima facie*, după cum nici natura acestora nu poate fi abstractizată. Prin urmare, o astfel de datorie „este să îi ajutăm pe ceilalți, ori să ne respectăm promisiunile, ori să întoarcem faptele bune, ori să nu îi dezamăgim pre cei care se bazează pe noi.”²⁶

Observăm că se practică acum o confuzie intenționată între cauză (principiu) și efect (îndatorire), cu scopul de a evidenția că important nu este atât discursul etic în sine, cât ca teoria morală să poată fi „susținută de fapte”²⁷. Iar tocmai varietatea și numărul lor mare fac ca orice teorie etică să nu fie decât provizorie, iar principiile morale să aibă o explicație practică diferită, iar nu unică. De pildă, datoria *prima facie* de a nu minți, precum și principiul omonim, se aplică și se justifică în alte situații decât cele în care ar trebui să aplicăm principiul de a-ți ține cuvântul

24 J. DANCY, *Etica îndatoririlor prima facie*, în P. SINGER (coord.), op.cit., p. 248-249.

25 *Idem*, p. 251.

26 *Idem*, p. 250.

27 *Ibidem*.

dat. Principii și datorii care se explică prin sine²⁸ și nu atât prin aceea că oamenii își imaginează – neapărat de fiecare dată – consecințele practice ale deciziei lor de a minți ori de a încălca intenționat o promisiune deja făcută. În acest punct se desparte atât deontologia, cât și teoria datoriei *prima facie* de curente de consecințialiste apărute în analiza faptelor etice.

Consecințialismul e o teorie morală, cu un nume straniu în română, formată în fond din diferite curente, cu origini în utilitarismul²⁹ filosofic, care evidențiază importanța rezultatului acțiunilor ori a comportamentelor concrete. O teorie finalistă a corectitudinii etice, iar nu una a „valorii sau a binelui”³⁰ aprioric fixate, în timp ce curente deontologice sunt non-finaliste și centrate pe reguli formate în jurul unor valori etice. Pentru deontologi, regulile morale ar avea o valoare în sine, iar subiecții sunt îndemnați să le cunoască și să le respecte, singura garanție a acțiunii lor virtuoză. A te ține de cuvânt e o însușire ori o valoare exprimată printr-o regulă etică de conduită socială, indiferent de efectul conjunctural al aplicării efective a regulii. Raționamentul deontologic este identic cu cel juridic, unde – de pildă – norma *pacta sunt servanda* trebuie respectată în sine, iar nu pentru că rezultatul sfidării sale ar fi negativ, obligându-l pe debitor la plata unor despăgubiri. Consecințialismul instrumentalizează regulile și valorile mai degrabă decât să le nege existența, apreciind reușita morală a unei acțiuni după efectul obținut. Consecința comportamentului este reperul, iar nu intenția agentului. Este o diferență de viziune intelectuală pe care o putem surprinde

28 De fapt ar fi vorba de o „intuiție inductivă” (*idem*, p. 253), care ar funcționa după regulile silogismului logic, dar cu propoziții etice. Rolul psihologiei în cunoașterea etică este destul de marcant în majoritatea curentelor de inspirație anglo-americană, care par să cunoască un proces de substituie masivă a raționamentelor, problemelor și soluțiilor etice cu unele de natură psihologică.

29 B. RUSSELL, *op.cit.*, p. 285.

30 P. PETTIT, *Consecințialismul*, în P. SINGER (coord.), *op.cit.*, p. 258.

dacă juxtapunem raționamentele întemeind executarea silită în natură a contractului cu cele justificând, în *common law*, soluția denumită *breanch of contract*...

Consecințele faptelor noastre trebuie să fie bune sau pur și simplu ele trebuie să ne promită, dacă nu chiar să ne garanteze, fericirea zilnică – precum în utilitarismul clasic. Ideea e să cântărim diverse scenarii de acțiune în funcție de efectele pe care atitudinea și acțiunile noastre le pot avea concret. De aceea s-a și spus că nimic nu e interzis moral în sine, pentru consecințialism, ci doar din perspectiva rezultatelor pe care un comportament le poate avea. „Poate fi îngrozitor să torturezi pe cineva, dar poate fi la fel de îngrozitor să nu faci acest lucru și, în consecință, o bombă să explodeze în spațiu public.”³¹ Iată temeiul rațional ca diferite silnicii să treacă drept acțiuni morale, dacă ne gândim la ceea ce s-a petrecut după 11 septembrie 2001 la Guantanamo Bay, în sinistrul *detention camp*. Pe de altă parte, nu ar fi de omis nici apetența eticienilor consecințialiști de a ne oferi exemple ori de a plasa agentul acțiunii morale în stări de excepție, de legitimă apărare sau de forță majoră, ceea ce distorsionează concluziile raționamentului firesc. Considerăm totuși morala un lucru banal, obligatoriu într-o viață în care nu se întâmplă nimic ieșit din comun. Într-o situație excepțională, însă, ar trebui verificată starea de anomie etică creată accidental, care să justifice raționamente morale de excepție, iar nu aplicarea *tale quale* a regulilor de etică obișnuită. Curajul, chiar considerat o virtute – de pildă – nu obligă cu nimic la eroism, ca reper unic al conduitei morale desăvârșite, în caz de incendiu. După cum respingerea torturii nu impune raționamente morale sofisticate, ci doar apelul la umanitatea din noi.

Precursor incert al consecințialismului, teoria utilitaristă – inițiată de deja evocatul Jeremy Bentham – pleacă de la ideea că „un lucru bun trebuie să servească unei anumite persoane

31 *Idem*, p. 262.

și într-un anumit fel”³², o aplicație pe care filosoful englez o face principiului mai general al utilității. În fond, orice poate fi analizat prin prisma utilității, adică a valorii de folosință pe care o are o idee, o regulă sau o acțiune umană. El pleacă de la certitudinea psihologică că oricare dintre noi urmărește, prin acțiunile sale, aflarea plăcerii și eschiva în fața suferinței, ceea ce ar exprima un utilitarism hedonist, depistat empiric de Bentham la orice om³³. Mai general, acest hedonism etic de tip utilitarist ar putea „fi definit ca exercițiul de deducere a unor concluzii etice posibile (și prin urmare contestabile) pornind de la premise psihologice potențiale”³⁴. Psihologia și empirismul merg mână în mână, iar ideea de satisfacere a preferințelor transformă paradoxal utilitarismul etic într-un „criteriu de analiză a activității publice”³⁵.

Fie grupând interesele comune, fie mergând pe ideea de a crește cât mai mult utilitatea socială a acțiunii membrilor societății, utilitarismul etic schițează trăsăturile unui bine (social) comun, complet diferit de cel imaginat pe continentul european. Pe insula britanică, interesul general este explicat utilitarist de ideea de sporire, prin efort individual, a utilității și eficienței instituțiilor social-politice. În schimb, teoria reprezentării etice – dedusă din doctrina contractului social al lui Rousseau, instituind raporturi de reprezentare între societate și stat – impune ca interesul general să coincidă cu interesul statului, singurul reprezentant legitim al societății și mesager al voinței generale. Utilitarismul etic ne pare a fi compatibil cu o variantă de hedonism instituțional, făcând din funcționarea optimă a instituțiilor un criteriu al acțiunii morale, și permițând astfel evadarea eticii din sfera personală în spațiul public. Aceasta în timp ce teoria reprezentării sociale face din binele

32 R.E. GOODIN, Utilitatea și binele, în P. SINGER (coord.), op.cit., p. 270.

33 *Idem*, p. 271.

34 *Ibidem*.

35 *Idem*, p. 273.

statului scopul acțiunii cetățenilor săi, pe care mecanismul etatic și-i subordonează astfel inclusiv moral și ideologic.

Dacă utilitarismul etic, cu derivatul său mai elaborat – consecințialismul, sunt tipice, cel puțin în starea lor originară, gândirii insulare, de tip britanic, deontologia, adevărat – în funcție de conținutul specific pe care i-l atribuim, s-a expatriat, putând fi regăsită, măcar secvențial, pe diferite meridiane de gândire.

Dacă ar fi să-i evaluăm eficiența intelectuală, beneficiul principal al analizei deontologice ar fi tras de gândirea juridică. Aceasta pentru că orice sistem de drept se întemeiază pe norme și obligații, iar distincția dintre drept și morală ar putea primi un impuls analitic proaspăt. Însă din inventar lipsesc drepturile, în sensul că deontologia le ignoră, accentul fiind pus pe ceea ce trebuie și e necesar să facem, iar nu pe permisiuni și îngăduințe. Teoriile morale cunosc, poate nu surprinzător tot în perimetrul insular, diferite variante care se concentrează inclusiv pe evidențierea drepturilor individuale și pe cercetarea dreptului natural. Actualitatea intelectuală europeană păstrează însă reflexia jusnaturalistă în zona de gravitație a filosofiei dreptului, pe care încearcă să o izoleze, adevărat nu ermetic, de filosofia morală, discuțiile despre drepturi purtându-se la frontiera juridicului, nu în miezul gândirii etice. Acest detaliu ar putea să încadreze mai bine realitatea că etica rămâne, pentru esențial, o chestiune de for interior – dacă suntem europeni, însă ea devine o preocupare de politici publice – dacă suntem britanici sau americani. Aspectul este surprins inclusiv de adevărul că actuala deontologie universitară își are originea intelectuală și normativă în spațiul universitar american, pentru ca mai apoi ea să fie importată și pe bătrânul continent, expandându-se în final pe întregul Glob.

36 B. ALMOND, *Drepturile*, în P. SINGER (coord.), op.cit., p. 288.

Teoria morală a drepturilor³⁶ – contrabalansare fals-intuitivă a deontologiei – se concentrează pe posibilitățile de acțiune ale subiectului în raporturile sale cu semenii săi juridici, dar și raportat la Leviathanul etatic. Pentru a înțelege exact ce vrea să exprime una sau alta dintre teoriile etice care pune accentul pe drepturi, trebuie să înțelegem că ele nu definesc juridic aceste *drepturi*. Orice jurist când aude sau citește despre *drept*, atașat ori aparținând unei persoane, se gândește automat la dreptul subiectiv, urmând să îi clarifice mai apoi specia exactă (e.g. creanță, proprietate, drept procesual, fundamental, la apărare). Identificarea tipului exact de drept are scopul practic de a depista setul de norme juridice aplicabile în speță, căci unei creanțe nu i se pot aplica regulile de la prescripția acțiunii penale. Altfel spus, denotația cuvântului *drept* este tehnică și specifică, pentru orice jurist continental. Acest aspect nu se regăsește în teoriile morale asupra drepturilor inspirate și prezente în jurisdicția de *common law*.

Aici, fiecare autor se simte dator să precizeze ce este dreptul pentru el și apoi să-l folosească în diferite raționamente. De pildă, R. Dworkin ne avertizează că dreptul „este un concept de interpretare. Judecătorii trebuie să decidă natura dreptului interpretând practica altor judecători care au decis natura dreptului. Teoriile generale ale dreptului sunt, pentru noi, tot atâtea interpretări generale ale practicii noastre judiciare.”³⁷ Altfel spus, drepturile sunt „un soi de fapte – de natură morală – care, în comparație cu jocul de cărți, pot fi considerate atuuri în disputele morale.”³⁸ Ceea ce înseamnă că drepturile pot fi înțelese și altfel, de pildă, ca revendicări, puteri, libertăți sau imunități³⁹.

37 R. DWORKIN, *L'empire du droit*, ed. PUF, Paris, 1994, p. 446.

38 B. ALMOND, op.cit., p. 291.

39 *Ibidem*. De altfel, B. Almond preia clasificarea oferită de Hohfeld, pe care nu o putem aici dezvolta. Totuși, dacă analizăm fiecare dintre aceste noțiuni, constatăm o patentă imprecizie terminologică, greu de acceptat pentru un jurist. De pildă, prin *revendicare* se înțelege „dreptul de a primi înapoi este

După cum dreptul poate fi privit ca „corelativul unei obligații”, în sensul cel mai strict pe care Hohfeld îl dă acestui concept, alături de alte semnificații, „pentru a desemna în funcție de situație, un privilegiu, o putere, o imunitate”⁴⁰.

Asemenea definiții ori conotații – oferite vocabulei *drept* – își au rădăcina în modalitatea specifică sistemului de *common law* de a înțelege juridicul, ele putând fi utilizate cu scopuri⁴¹ discursive distincte, inclusiv în cele etice, dar fără să fie neapărat separate de practica juridică, așa cum am fi tentați să credem, dacă recitim filosofia continental-europeană a dreptului. Cea din urmă are un impact *tehnic* minor în dreptul continental, în timp ce reflecția etică irigă, explică și justifică soluțiile interpretative și de aplicare ale sistemului de *common law*. Etica și dreptul nu sunt separate

o revendicare a unui creditor, care generează o datorie corespunzătoare din partea debitorului ce trebuie să returneze banii.” (*ibidem*). Ar fi vorba de o creanță, de un anumit fel..., iar zisa revendicare ar descrie acțiunea în plată, și nimic în legătură cu drepturile reale cu care suntem obișnuiți. De observat, nu se definește creanța, ci o acțiune la care ea ar da dreptul, pentru a alătura astfel toate celelalte acțiuni de același tip; o manieră complet diferită de a noastră de a vedea lucrurile, în care acțiunile sunt atașate drepturilor. Punând accent pe acțiune, dar și pentru că „împiedică urmărirea necondiționată a bunăstării sociale” (*idem*, p. 296), utilitarismul lui Bentham a respins categoric drepturile naturale (de asociere, de expresie etc.). Un alt utilitarist celebru a recunoscut în schimb importanța drepturilor, ca o condiție necesară asigurării siguranței sau a ordinii sociale, v.: J.S. MILL, *Utilitarismul*, ed. Alternative, Baia Mare, 1994, p. 83.

40 M. DUMITRU, Joseph H.H. WEILER, *Europa creștină și tradiția jus-naturalistă*, postfață la J.H.H. WEILER, *Mai este Europa creștină?*, ed. Universității de Vest, Timișoara, 2025, p. 336.

41 De pildă, profesorul M. Dumitru se folosește, printre altele, de sensurile pe care W.N. Hohfeld le dă dreptului pentru a demonstra – folosind logica modală – că dreptul natural există. Astfel, propoziția „Individul X are dreptul natural de a fi liber» exprimă un adevăr necesar *a posteriori*”. Concluzia autorului fiind că a „identificat o nouă categorie [...] de enunțuri care se califică pentru categoria enunțurilor necesare *a posteriori*”, care pot fi alăturate enunțurilor esențialiste preexistente, „care exprimă posedarea unor drepturi naturale de către indivizi”. *Idem*, p. 357. Sublinierile aparțin textului citat.

etanș aici, așa cum ni se explică și se dorește în dreptul nostru continental.

În dreptul continental, morala nu poate fi astăzi – pentru sistemul juridic – decât fie un reziduu normativ, fie un reper interpretativ subsidiar, căci ambiția instituțională este de a izola perfect cele două domenii – etica și juridicul. Existența oricărei etici aplicate – inclusiv a deontologiei universitare, înțeleasă ca structură instituțional-normativă distinctă în Europa de azi – este însă proba triumfului gândirii americane, a unei concepții morale despre juridic. O viziune care nu distinge finalist, ci conjugă cele două eforturi – axiologice și normative – etica și dreptul, pentru a construi împreună o societate mai *bună*. Prin urmare, dacă nici scopul nu diferă, de ce dreptul ar avea nevoie de un lexic distinct de cel al moralei? Orice jurist european s-ar simți cel puțin incomod, dacă nu siderat, în fața unei asemenea întrebări *tehnice*, căci pentru el, dreptul și morala se deosebesc esențial, funcțional și finalist, nu numai discursiv sau lexical.

Oricum, definițiile multiple date noțiunii de *drept* condiționează nemijlocit răspunsul la întrebări ulterioare de genul: cui i se pot recunoaște drepturi? Care e obiectul acestora? Cum se justifică și care sunt funcțiile sociale ale drepturilor? Într-o asemenea atmosferă de nesiguranță semantică, generată de polisemia dreptului, *persoana* nu se mai dovedește o categorie juridică suficient de robustă pentru a afirma cu certitudine că doar ființele umane, luate individual sau legal organizate, pot fi titulare de drepturi. Prin urmare, inclusiv animalele – ființe capabile de suferință – ar trebui să se bucure de anumite drepturi morale⁴², care să inspire respectul oamenilor. Evident, de acest *drept* nu este conștientă nicio pisică, niciun șacal ori vreun cal de tracțiune, invitația sugerată fiind ca noi să le tratăm mai uman, fără ca atitudinea față de regnul animal să fie neapărat una de inspirație etică.

42 L. GRUEN, Animalele, în P. SINGER (coord.), op.cit., p. 378.

Pentru teoria etică a drepturilor, acestea „sunt exigente din punct de vedere moral în sine [...], [iar] o morală bazată pe drepturi ar putea fi posibilă.”⁴³ Ceea ce se justifică și prin aceea că drepturile „reprezintă doar un element al unei morale universale, o parte a conceptului supremației eticului în chestiunile umane.”⁴⁴ Cu concluzia că „idealul moral liberal își află expresia cea mai coerentă în doctrina drepturilor universale și poate fi realizat pe deplin doar într-un context politic în care aceste drepturi sunt respectate și recunoscute.”⁴⁵ În fine, observăm că deontologia nu se află într-un raport de respingere cu teoria morală a drepturilor. Am putea spune că cele două teorii se complinesc, iar specificul fiecăreia este bine ilustrat de accentul mai apăsător pe care fiecare îl pune pe unul dintre cele două elemente care compun binomul drept-obligație.

Concluzia? Dintre multiplele teorii morale, trecute și prezente, am selectat doar deontologia, teoria drepturilor și consecințialismul, căci evocarea lor ne permite trasarea mai clară a unor limite discuției noastre, atunci când vom aborda sistemul eticilor aplicate și, mai ales, deontologia academică. Iar întâia evidențiere ar fi că deontologia universitară nu este neapărat o aplicare (practică ori eficientă) a teoriei morale numită *deontologia*, ci avem mai degrabă de-a face cu o coincidență semantică și de vocabular. Deci, deontologia academică nu derivă imediat și nemijlocit din teoria morală omonimă. De aceea, deontologia universitară ni se va arăta nu atât ca o teorie, cât ca o practică specială a unui ansamblu de reguli considerate substanțial de natură etică. Poate mai important de reținut ar fi faptul că ambientul intelectual american și de *common law*, sensurile speciale date aici moralei și juridicului, au făcut posibilă apariția efectivă și dezvoltarea curentului numit *applied ethics*,

43 B. ALMOND, op.cit., p. 295.

44 *Idem*, p. 296.

45 *Idem*, p. 297.

detaliu care nu trebuie să ne scape, dacă vrem să înțelegem specificul sau scopul original al eticii aplicate.

În gândirea continentală, deontologia universitară se subsumează însă curentului administrativist de gândire, după care trebuie reglementată oficial conduita subiecților în orice domeniu, inclusiv în cel academic și de cercetare. Iar această normare oficială, adică de natură juridică, privește eminamente aspecte disciplinare, proclamate a fi etice și vizând comportamentul uman, iar nu partea tehnic-profesională a desfășurării activității academice. Observația este valabilă pentru orice etică aplicată, nu numai pentru deontologia academică. Adică, nu e vorba de cum trebuie să acționeze tehnic pompierul la stingerea incendiului, ci de cum trebuie el să se comporte la serviciu, mai ales când nu arde nimic.

A doua asemănare, accidentală sau dedusă din sensul etimologic al cuvântului *deontologie*, ar fi că deontologia universitară se compune din norme, care cuprind îndatoriri și sancțiuni pentru violarea acestora; accentul este pus, deci, pe obligații și regulile care le cuprind. Mai clar, ar merita angajată cu prioritate o paralelă între deontologia academică (sau orice altă specie de etică aplicată) și dreptul (administrativ, al muncii etc.) mai degrabă decât comparația ideală cu teoria morală numită *deontologia*. În fine, ne este greu să credem că teoria deontologică – efort intelectual generic, de natură filosofică – a inspirat efectiv apariția și dezvoltarea administrativă a eticilor aplicate europene, în care se adăpostește inclusiv deontologia universitară. În consecință, urmează să surprindem mai exact ce este deontologia înțeleasă ca etică aplicată, iar nu ca teorie filosofică ori morală.

ETICĂ APLICATĂ SAU DEONTOLOGIE PRACTICĂ?

II

Fiecare dintre teoriile morale propune o abordare proprie, ele având în comun un grad de generalitate maxim, indiferent că ne referim la valori, principii, însușiri sau norme etice, care să îndrume individul. Toate acestea ar avea vocația să se aplice în orice conjunctură, probând astfel că morala însoțește orice acțiune umană, iar circumstanțierea domeniului de acțiune nu este o caracteristică definitorie reflexiei etice. Generalitatea este o consecință a împrejurării că etica face parte din filosofie, care nu se mulțumește cu soluții punctuale, ci încearcă să ofere explicații holistice și nespecifice cazurilor particulare. Orice concepție etică e generică, deci, chiar dacă ar fi proprie unei anumite persoane obișnuite și nu datorată lui Aristotel sau Kierkegaard. În consecință, efortul de aplicare doar într-un anumit domeniu de activitate a unor valori și norme etice face ca noua gândire morală astfel generată să capete un specific, să devină proprie aceluia domeniu concret al acțiunii omenești. Domeniul în care urmează să se aplice valorile și normele etice funcționează ca un criteriu de selecție al acestora, urmând ca produsul selecției să se individualizeze, să se distingă de efortul generic de concepere a eticii. Astfel apare etica aplicată specific unei anumite sfere de acțiune socială.

Selecția unor valori și norme morale și punerea lor în practică într-un anumit sector de activitate concretă, cu scop reglementar, definește, deci, etica aplicată. Evidențiată inițial în spațiul de reflexie al economiștilor americani, ea este o traducere a originalului *applied ethics*, manifestat abia de prin anii 1970⁴⁶.

46 P. KLETZ, *L'éthique de l'entreprise peut-elle constituer un objectif managérial pertinent ? La formalisation de l'éthique dans l'entreprise : la confusion du vrai et du bien*, teză de doctorat, HEC de Paris, 1997, disponibilă la <https://theses.>

Punctul de origine și de dezvoltare a eticii aplicate a fost – se pare – legat de efortul unor economiști de a explica și folosi noțiunea de responsabilitate (socială), raportat la cei care fac afaceri (indivizi și societăți). Astfel a început să se contureze etica aplicată unor relații sociale concrete, celor de afaceri (*business ethics*). În fond, comportamentul subiecților în cadrul fenomenului economic, în ansamblul său, a devenit obiect aparte de analiză morală. Scopul era identificarea unui set de valori și norme etice, care – după sistematizare – să devină modele comportamentale aplicate unor oameni concreți, implicați în viața economică curentă.

Practic, etica afacerilor încearcă să explice și să îndrume angajamentul social al agenților economici dincolo de menirea lor de a obține profit, dincolo de aspectul patrimonial pe care orice *business* curent îl presupune firesc. Astfel, etica afacerilor se interesează mai ales de comportamentul operatorilor economici pe piață (oricare ar fi asta: obișnuită, de valori mobiliare, burse de mărfuri etc.), de atitudinea și obiceiurile lor la încheierea afacerilor, la negocierea contractelor și executarea acestora, de corectitudinea promovării comerciale – de la simpla publicitate, reclamă, până la concurența firească și loială, de statutul și tratamentul aplicat angajaților și colaboratorilor în afaceri, de managementul resursei umane, de respectul față de mediu și legătura sa cu creșterea economică, de mesajul promovat de corporații în societate (accentul pus pe valori precum egalitate de șanse, lipsa discriminărilor ilegite, promovarea pe merit etc.), de scopurile în care este folosită inteligența artificială [IA] (reclamă, contabilitate, producție etc.) ș.a.

Notăm că etica în afaceri nu face normele juridice caduce sau vetuste, ci le dublează, formând un fel de *soft law* a cărui aplicare tinde să diminueze efectele (mai drastice social și mai

hal.science/pastel-00994802/'; R.C. SOLOMON, *Etica relațiilor de afaceri*, în P. SINGER (coord.), op.cit., p. 385.

costisitoare economic) ale sancțiunilor prevăzute de *hard law*. În plus, etica afacerilor este produsul celor ocupați de afaceri, iar nu edictată din exterior (guvern, parlament etc.). De exemplu, dacă ne uităm la publicitatea comercială sau la concurență, etica în afaceri nu se referă la publicitatea patent mincinoasă sau la practicile concurenței neloiale – reprimare legal, ci la valorile și atitudinile pe care le promovează social asemenea acțiuni, blamând anumite obiceiuri (e.g. consumul necontrolat de alcool, pornografia, jignirile și limbajul trivial, indiferența față de suferința animalelor, murdărirea și poluarea, minciunile istorice, prejudecățile sexiste).

Prezentate astfel lucrurile, mai ales cele specifice eticii afacerilor – al cărei exemplu l-am luat aici, ar rezulta că etica aplicată ar fi, pe ansamblu, un complement, un adjuvant, produs prin instrumentalizarea unor valori și norme morale comune (corectitudine, compasiune, curaj, adevăr, loialitate, responsabilitate, libertate, dreptate etc.) într-un sector social anume (cel economic). Un complement normativ exterior zonei de aplicare, străin de aceasta și cu o natură distinctă de caracterul zonei, aceasta ar fi etica aplicată. Ca să rămânem la domeniul economic, etica afacerilor ar veni oarecum din afara afacerilor, mai precis din gândirea morală, s-ar impune normativ specific (etic) acestora, și ar urmări desfășurarea corectă și echitabilă, adică *bună*, a tuturor mecanismelor economice, indiferent de scala lor. Teoria economică, în al doilea rând, ar fi profund influențată de etica afacerilor, căci scopul (profitul) nu ar mai putea justifica folosirea oricăror mijloace comerciale și de producție. Indiferent dacă ne referim la obținerea resurselor, la gestionarea acestora, la managementul forței de muncă și al timpului de lucru, la relațiile cu cercetarea științifică, la publicitate și utilizarea *social media* etc. În fine, etica afacerilor nu ar fi decât o simplă piesă într-un puzzle intelectual (de tip nord-american) integrator, în care întregul tablou al acțiunii sociale, culturale, politice (etc.) e format practic prin alăturarea altor etici

aplicate (proprii avocaților, dentiștilor, arhitecților, ziariștilor, universitarilor, infirmierelor, politicienilor etc.). Oricărui jurist i-ar trece imediat prin cap că un asemenea tablou expune în fond o dublură a regulilor, valorilor și uneori chiar a procedurilor juridice. Conflictul de norme (juridice și etice) nu ar fi decât o chestiune de timp...

Este permis și un alt unghi de abordare, în care etica să fie considerată atât consubstanțială fenomenului social de *business*, cât și originea însăși a teoriei economice. O asemenea abordare ar fi de imaginat și pentru alte fenomene sociale, ca și pentru teoriile lor explicative, ca să nu le numim științe sociale. Prin urmare, morala nu ar fi un simplu adjuvant, nici comportamental – atunci când ne referim la diverse fenomene sociale (politicul, juridicul, tehnica, IA, moda, arta etc.), nici explicativ – dacă ne gândim la știința ori la epistemologia lor (politologia, dreptul, estetica – deși alăturarea sa eticii a generat dezbateri contradictorii interminabile!). Morala a existat dintotdeauna în interiorul oricărui fenomen social, după cum a ghidat și efortul intelectual de a-l explica (știința omonimă), singura și adevărata problemă ar fi că etica a fost ignorată, nefiind aplicată. Etica se află, deci, în esența oricărui fenomen social, pentru că se referă tocmai la conduita umană, fiind o explicare, o justificare și o negare a acțiunii sociale, în orice timp, în orice domeniu.

Consubstanțialitatea eticii cu fenomenul economic și cu economia-politică a fost probată și prețuită cu un Nobel pentru economie, oferit în 1998 lui Amartya Sen. Economistul bengalez depistează două surse ale teoriei economice, una etica și cealaltă mecanistă, și constată că „importanța concepției etice s-a șubrezit considerabil pe măsură ce economia modernă a evoluat.”⁴⁷ Altfel spus, cu cât concepția despre economie a devenit mai pozitivă, mai tehnică (*mecanistă*), s-a evitat „orice analiză normativă în economie, trecându-se sub tăcere orice

47 A. SEN, *Éthique et économie*, ed. PUF, Paris, 1993, p. 10.

considerații etice complexe ce influențează comportamentul uman real [...], care sunt chestiuni mai degrabă de fapt decât judecăți normative.”⁴⁸ Efectul acestei tendințe intelectuale a fost că „economia modernă «teorie și practică» se găsește considerabil însărcinată prin distanța care o separă de etică.”⁴⁹ A. Sen aduce o pleiadă de exemple, pentru a susține teza originii etice a economiei-politice și a necesității lor de a sta împreună. Amintim aici doar referința sa la concepția filosofică a lui Adam Smith⁵⁰, considerat unul dintre fondatorii gândirii economice moderne, pentru a-l omite pe Aristotel, de care nici Sen nu se ocupă în detaliu. Astfel, Adam Smith atribuie impulsul necesar desfășurării oricărei activități economice interesului personal, pe care îl plasează într-un ambient etic de inspirație stoică, cu evidențierea autodiscipliniei și empatiei, sentimente morale care animă activitatea economică⁵¹ și permit liberul schimb. Deci, economia modernă de piață ar avea, ca fenomen și teorie, temeiuri comportamentale întemeiate etic.

48 *Ibidem*.

49 *Idem*, p. 11.

50 Adam SMITH (1723-1790) a fost profesor de „filosofie morală” la universitatea din Glasgow. Aici a elaborat și promovat o viziune liberală asupra economiei, centrată pe schimb și piața liberă, cu un rol al statului în alte domenii (siguranța publică, serviciul public, de pildă) nu în cel economic; a distins între avuția reală a unei națiuni (concretizată în puterea sa creatoare și productivă) și celelalte bogății ale sale, inclusiv banii; a deosebit munca productivă și cea neproductivă; a teoretizat rolul și natura banilor etc. Detaliul biografic probează în plus substratul etic al teoriei economice, dar și ambientul cultural britanic de solidaritate intelectuală între etică, economie și filosofie, v. A. SMITH, *Avuția națiunilor*, ed. Publica, București, 2011, p. 17.

51 Pentru analiza concepției lui A. SMITH, v.: A. SEN, op.cit., p. 24-29. Ambiția lui A. Sen este de a proba că poziția lui A. Smith nu are nimic cu egoismul, că pentru scoțian, „sentimente morale”, cum se numeau în epocă valorile etice ostensibile, nu se reduceau la egoism – dedus din interesul propriu [*self-love*] –, ci formau un complex moral de aptitudini manifestate în împrejurări foarte variate, toate ghidate de o „mână invizibilă” către binele general.

Un efort asemănător de rearanjare a reperelor etice în ansamblul practicii și discursului juridic actual ar fi de asemenea dezirabil. Cu atât mai mult cu cât originar etica, religia și dreptul au fost reunite în societatea antică căreia îi datorăm dreptul roman, iar raporturile dintre morală și drept contează și azi, inclusiv tehnic, nu doar istoric sau metaforic. Deontologia universitară ar fi chiar cel mai la îndemână exemplu de teritoriu juridic irigat moral și etichetat etic. Înainte însă de a o aborda, am rămas datori cu o lumină aruncată raportului semantic dintre etica aplicată și deontologie.

Deontologia unei profesii precise (medic, avocat, comerciant etc.) descrie o etică aplicată ori practică într-un anumit domeniu socio-profesional. Un argument suficient pentru a considera că deontologia este sinonimă desăvârșit cu etica aplicată, iar expresia *deontologie profesională*, un pleonasm⁵². Nici una dintre acestea nu există generic, nu constituie teorii morale cu titlu general, ci doar aplicații speciale. Consecința imediată este că ar trebui elaborate cercetări distincte, dedicate fiecărui tip aparte de deontologie/etică aplicată special. De pildă, deontologia medicală și etica jurnalistică trebuie tratate distinct, iar nu la comun cu deontologia magistraților sau cu etica aplicată inteligenței artificiale ș.a., cu speranța iluzorie de a le găsi surse

52 *Deontologie profesională* e considerat pleonasm. „Să lămurim lucrurile: «deontologie profesională» este un pleonasm, deci o formulare incorectă, fiindcă termenul «deontologie» presupune (sau implică) termenul «profesională». Cu alte cuvinte, ajungem exact la definiția de la început a pleonasmului: folosirea alăturată a unor cuvinte care repetă inutil aceeași idee. Deontologia este definită drept «Totalitatea normelor de conduită și obligațiilor etice ale unei profesii». Inițial definiția s-a referit doar la medici, însă ulterior ea a ajuns să vizeze toate profesiunile. Și fiindcă termenul «profesiune» este cuprins în însăși definiția deontologiei, e de datoria noastră să fim atenți și să evităm pleonasmul.” v.: R. PARASCHIVESCU, Pastila de limbă. Cele mai întâlnite pleonasme, (31.07.2016), v.: <https://www.digi24.ro/magazin/timp-liber/cultura/pastila-de-limba-cele-mai-intalnite-pleonasme-543797/>, arhiv.: <https://perma.cc/67UP-VXUN>.

practice comune. Apoi, pentru evitarea confuziei, oricare dintre termenii folosiți (deontologie/etică), ar trebui adjectivizați, adică să fie însoțiți de o vocabulă care să indice domeniul căruia îi este dedicată respectiva deontologie ori etică. Astfel vom putea vorbi firesc și concret de deontologie în afaceri sau de etica afacerilor; de deontologia universitară ori de etica academică; de deontologia medicală sau de etica profesiei de medic; de deontologia jurnalistică ori de etica profesiei de ziarist etc. De altfel, singura confuzie terminologic posibilă ar fi între deontologie înțeleasă ca o teorie etică generală (v. *supra*, 1) și deontologia identificată cu etica aplicată.

Totuși, ne putem întreba dacă etica aplicată diferitelor sectoare profesionale nu ar avea câteva trăsături proprii, care să o particularizeze mai exact și nu numai față de teoriile morale? Prima trăsătură deja a fost amintită – deontologia aplicabilă unei profesii este mai puțin o teorie, și mai mult o practică morală. Adică ea se concentrează pe anumite valori etice pe care profesia trebuie să le promoveze și să le apere, fără să se ocupe neapărat de analiza lor, ci de enumerarea și reglementarea lor. Că aceste valori se regăsesc *nominal* în orice curent moral nu are o prea mare importanță, pentru că ele trebuie înțelese *real*, adecvat profesiei căreia îi este dedicată etica. De exemplu, loialitatea în afaceri poate impune concret păstrarea discreției asupra unor soluții tehnice neconsiderate juridic secret de serviciu, în timp ce loialitatea magistraților se exprimă fie prin respectul ierarhiei – în cazul procurorilor, fie prin respectul mutual datorat colegilor judecători, care îi împiedică să se critice public ori să comenteze deciziile date⁵³. Precizarea conotației eticii aplicate impune o distanță atât față de o teorie morală, cât și o diferență specifică între diferitele deontologii practice.

53 J. JOLY-HURARD, J. VANONI, *La déontologie du magistrat*, ed. Dalloz, Paris, p. 170.

A doua trăsătură comună eticilor aplicate o reprezintă caracterul lor formal, sistematic și public. Valorile etice specifice unei profesii se impun prin norme de comportament distincte. Aceste norme sunt cuprinse adesea formal în diferite documente cu denumiri foarte variate: coduri de etică, regulamente interioare, reguli ori coduri de bună practică, declarații de principii, cartă privind îndatoririle generale etc. Alteori regulile deontologice sunt exprimate nemijlocit prin acte normative: legi *stricto sensu*, ordonanțe sau hotărâri de guvern, hotărâri ale autorităților administrative centrale ori locale, acte ale diferitelor instituții ori organisme, îndeplinind un serviciu public sau având doar un rol social (universități, uniuni naționale ale ziariștilor, ale avocaților) etc. Important de evidențiat că sursa formală permite identificarea exactă a naturii voinței generatoare de reguli etice. Tradițional, inițiativa elaborării și publicării regulilor deontologice aparține firesc corpului profesional, adică organismelor care reprezintă și frecvent organizează profesia căreia i se adresează respectivele norme etice.

Hipocrat este medicul căruia i se atribuie jurământul⁵⁴, sinecdocă concisă a deontologiei doctorilor; codul deontologic al judecătorilor și procurorilor este opera Consiliului Superior al Magistraturii⁵⁵; jurnaliștii și-au elaborat propriile reguli deontologice⁵⁶; RIA⁵⁷ face apel la dezvoltatorii sistemelor de

54 Acesta are astăzi conținutul stabilit (inițial în 1948, apoi modificat, ultima dată în 2017) prin Declarația de la Geneva pentru codul său de etică al Asociației Medicale Mondiale, v.: https://www.wma.net/wp-content/uploads/2016/11/Ethics_manual_3rd_Nov2015_fr.pdf.

55 Hotărârea CSM nr. 328/2005, v.: http://old.csm1909.ro/csm/linkuri/26_09_2005__823_ro.pdf, arhiv.: <https://perma.cc/TL78-9L3P>.

56 UNIUNEA ZIARIȘTILOR PROFESIONIȘTI DIN ROMÂNIA este creatorul acestui cod, v. <https://uzpr.ro/>.

57 V.: pg. 27. Prin RIA am abreviat Regulamentul (UE) 2024/1689 al Parlamentului European și al Consiliului din 13 iunie 2024 de stabilire a unor norme armonizate privind inteligența artificială și de modificare a Regulamentelor (CE) nr. 300/2008, (UE) nr. 167/2013, (UE) nr. 168/2013, (UE) 2018/858, (UE)

inteligență artificială să își elaboreze propriul cod etic privind activitatea de proiectare, producție și furnizare a serviciilor de IA etc.

Actualmente, constatăm că etica profesională poate fi edictată și de sus în jos, de un terț, fiind produsul normativ al Parlamentului sau Guvernului, cuprins într-o lege sau hotărâre. Dispozițiile acestora sunt preluate ulterior de acte administrative emise de destinatarii normelor deontologice, dezvoltând anumite aspecte deja reglementate. Acesta e cazul astăzi al deontologiei universitare, de pildă, care se prezintă ca un *mille feuilles* normativ: lege, plus hotărâre de guvern, plus hotărâri ale senatului universitar – aplicabile cumulativ, iar nu selectiv.

Dacă morala fiecăruia este ceva intim, ține de forul său interior, iar teoriile morale sunt eforturi intelectuale explicative, etica aplicată are o dimensiune publică și oficială, ostensibilă și obligatorie. Caracterul specializat al eticii aplicate unei anumite profesii, precum și funcțiile sale implică nu numai ca regulile sale să fie cunoscute de toți cei interesați, ci și de toată lumea, în virtutea transparenței, un principiu contemporan, pe cât de în vogă, pe atât de vag. Caracterul său public se referă și la publicitatea normelor etice, pentru a deveni astfel morala asumată oficial de profesia vizată. Publicitatea și oficialitatea se duc la îndeplinire prin elaborarea și publicarea regulilor deontologice, dar și prin promovarea *erga omnes* a acestora de respectivul corp profesional. Publicitatea eticii aplicate nu poate exclude interiorizarea valorilor sale, formarea unei conștiințe profesionale în acord cu preceptele morale proclamate public. Deontologia devine o profesiune de credință oficială, un autodate moral asumat și sancționat (la nevoie).

Dacă morala personală poate fi șovăitoare, sinuoasă și imprecisă, etica aplicată își propune să fie precisă și fermă.

2018/1139 și (UE) 2019/2144 și a Directivelor 2014/90/UE, (UE) 2016/797 și (UE) 2020/1828, v.: <http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj>.

Precisă, prin aceea că principiile de conduită și valorile de acțiune comportamentală sunt exprimate clar în codurile scrise ale profesiunilor, nu doar deduse din cutumele profesionale. Fermă, căci orice deontologie edictează sancțiunile specifice, adică presupune angajarea responsabilității, de cele mai multe ori cea disciplinară, în cazul sfidării regulilor de etică. Sistemul sancționatoriu face ca normele să fie considerate imperative, iar nu simple comandamente morale, relative și discreționar aplicate de destinatarul lor. Sancțiunea disciplinară ar trebui considerată dreptul comun, dacă analizăm consecințele încălcării deontologiei. Ceea ce nu exclude existența diverselor altor sancțiuni, cu naturi variate și regimuri de aplicare distincte, simplu de evidențiat doar dacă analizăm fiecare cod de etică în parte. Aproape evident, singura sancțiune aflictiv-morală prezentă deontologic ar fi dojana șefului, indiferent de denumirea ei tehnică precisă – avertisment, muștrare, blam etc., iar nu muștrările de conștiință, elementul caracteristic al oricărei abateri morale.

Deontologia modernă fiind publică (ostensibilă), specială ori dedicată unei anumite activități sau profesii, se vedește a fi o etică instituționalizată și laică, orice referință la vreo divinitate fiind inacceptabilă în societatea contemporană a statului secular. Aspect ce nu ar exclude un conflict efectiv între normele deontologice și regulile moralei religioase, în cazul în care subiectul supus rigorii eticii aplicate este fidelul unei anumite confesiuni. Acest conflict de norme ar trebui rezolvat în favoarea aplicării regulilor de deontologie, cu ignorarea credințelor și a valorilor religioase. Există astfel o presiune reglementară în plus exercitată asupra profesioniștilor, care evidențiază alăturarea eticii aplicate nu numai la dispozitivul normativ juridic deja existent.

Etica aplicată beneficiază de o structură instituțională și procedurală specifice. Vegherea asupra respectării deontologiei este o sarcină ce revine unor organisme (profesionale) concrete.

Instituirea diferitelor comitete ori comisii de disciplină și de etică profesională o probează. Apoi, aplicarea sancțiunilor prevăzute expres de codul de etică impune de asemenea ca aceste comisii de disciplină să se pronunțe *in casu*. Codurile de etică profesională mai trebuie să prevadă și căile de atac împotriva deciziilor de sancționare (profesională). Speța de angajare a răspunderii etice (aplicată și concretă) nu se va rezolva definitiv decât prin pronunțarea unei decizii judiciare, căci nimănui nu i se poate refuza accesul la justiție. De pildă, dacă csm pronunță o hotărâre de sancționare disciplinară a unui magistrat, acesta e îndrituit să o conteste la îccj. Deontologia creează impresia existenței unui raport asimetric, atât pe fond, cât și procedural. Adică o problemă morală va avea o dezlegare finală doar juridică. Concluzia e corectă dacă păstrăm etica aplicată exclusiv în sfera morală, iar nu ca un domeniu juridic distinct.

În fine, cum rezultă deja din cele analizate, o altă caracteristică comună tuturor eticilor aplicate ori deontologiilor efective pare a fi că ele ar avea vocația, spre deosebire de morala obișnuită, să se aplice nu numai indivizilor, ci și organizațiilor. Regulile de *business ethics*, cele dedicate inteligenței artificiale ori deontologia academică nu se aplică – după caz – exclusiv comercianților ori studenților și profesorilor, ci și companiilor, respectiv universităților și instituțiilor de cercetare științifică. Deontologia exprimă, deci, și intenția de a elabora și impune o anumită cultură organizațională, care să particularizeze ținuta morală a profesioniștilor dintr-un anumit domeniu. Importanța acestui aspect este dată de tipul de sancțiune aplicabilă, vădindu-se că persoanei juridice – numită deunăzi morală – i se vor aplica sancțiuni specifice, incompatibile cu statutul persoanelor fizice, având o natură strict administrativ-juridică, dar niciodată propriu-zis etică.

Concluzia? Promovând valori morale, beneficiind de organisme specifice de control și disciplină, având sancțiuni proprii sau doar împrumutate din alte domenii prescriptive, orice

deontologie este sinonimă cu etica aplicată. Ea ni se prezintă ca un sistem normativ distinct, de natură principial administrativă. Scopul ultim al oricărei deontologii practice este moralizarea vieții profesionale, folosind pârgii eminamente *de jure*. Aceste caracteristici apropie etica aplicată de sistemul de drept, pe care uneori îl dublează, alteori îl completează. Dar, ce ar trebui să înțelegem prin *etică* sau *morală* – privită în general și fără nicio determinare specială –, sursa originară a oricărei discuții despre deontologia aplicată special?

III

CE ESTE TOTUȘI ETICA?

„La prima vedere, etica e o sumă de precepte care reglează întâlnirea cu celălalt: ea e de nedespărțit, în acest caz, de sociologie pe de o parte, de științele juridice pe de alta, și pare să apună — ca problemă — într-un univers în care identitatea subiectului moral nu se confruntă cu o omniprezentă alteritate.”⁵⁸ Orice definiție generică a eticii ori a moralei ar trebui să ignore însă viziunea și specificul oricărei teorii morale aparte, împărțită sau doar abstractă. În timp ce o definiție concretă a eticii va exprima doar esența unei anumite viziuni, teorii ori înțelegeri morale, putându-se evidenția tot atâtea definiții speciale ale eticii câte concepții despre morală există. Ceea ce înseamnă că un *definiendum* unic și constant (etica/morală) presupune efectiv o multitudine de *definientia*, în funcție de concepția ori teoria morală vizată. Câteva exemple mai jos.

58 A. PLEȘU, *Minima moralia. Elemente pentru o etică a intervalului*, ed. Humanitas, București, 1994, p. 120. Am păstrat ortografia din lucrarea citată.

Dacă ne referim la deontologie ca viziune, curent sau teorie morală, s-ar putea spune că etica [deontologică] înfățișează o sumă de îndatoriri morale obligatorii de însușit și respectat, pentru a avea un comportament corect față de sine și ceilalți. Morala creștină, în schimb, ne propune să fim buni, nutrinde concret speranță, dragoste față de aproape și milostenie. Cele șapte virtuți creștine au funcția să ordoneze relațiile cu ceilalți și raportarea la sine, apărând totodată credinciosul de păcate – greșeli (veniale și capitale) definite religios (orgoliu, lenea, invidia, luxura etc.). Însă toate acestea sunt înțelese într-o perspectivă finalistă și specific creștină, aptă să definească însuși sensul vieții: mântuirea.

Pentru orice religie, respectarea comandamentelor morale nu îndeplinește primordial o funcție autonomă sau socială, ci constituie un mijloc de probă al însușirii și practicării credinței afirmate. De altfel, pentru orice om religios, morala este ceea ce îi comandă să facă învățătura credinței sale. „Fă ce zice popa...” A nu minți, a nu fura și a nu înșela pe altul sunt valori și precepte mundane existente în Decalog, adică în cele 10 porunci veterotestamentare, acceptate inclusiv de creștini, iar respectul lor e o dovadă de credință. În alt exemplu, codul bushido impune curajul și onoarea printre cele șapte valori cruciale morale după care samurailor trebuiau să se ghideze atât în luptă, cât și în viața obișnuită. Pentru a desluși sensurile codului japonez, trebuie să ne raportăm la confucianism, shintoism și budism, la modalitățile acestora de a înțelege și explica ierarhia și viața socială, valorile intime considerate esențiale, în lipsa cărora viața nu merita trăită. Exemplele ar putea continua, căci de-a lungul timpului și pe toate meridianele, oamenii au considerat că există mereu o sumă de reguli etice de respectat... Concluzia ar fi că *fiecare* morală se autodefineste, în funcție de cum construiește intelectual rolul individului și al societății.

Generic, etica sau morala se constituie dintr-o sumă de valori și reguli, specifice unei colectivități sau unui individ,

care orientează comportamentul social și atitudinea față de sine, legate de concepția unui anumit sens al existenței. O asemenea definiție este atât de vagă încât pare inutilă. Ea nu ne învață nimic concret despre valorile sau virtuțile morale, nu ne spune nimic despre sensul vieții ori despre regulile de urmat. Toate acestea sunt însă apanajul filosofiei ori religiei care inspiră o anumită teorie morală sau alta. Definiția conține totuși suficiente indicii intelectuale permițând dezvoltarea unor distincții între etică și alte discipline normative (dreptul), deosebirea sa față de alte fenomene sociale normative (moda, tendințele sociale, religia, sportul), ori față de trendurile ideologice ale momentului (psihologia).

Regulile morale de conduită sunt nescrise și chiar există în societate, aceasta putând fi la rândul său caracterizată după cum înțeleg să se comporte cotidian membrii săi. Nu, nu e vorba despre vreun drept subiectiv ori despre codul rutier sau penal, ci de claxonatul prompt la semaforul încă roșu; de obișnuința de a ne bate proprii copii și pe mamele lor; nu e vorba de afurisit, ci de savurat ciolan cu fasole de ziua națională, exact în postul Crăciunului, de câțiva din majoritatea mândră autodeclarată pravoslavnică; de insinuările, exagerările și de imaginile trucate cu *bold glamour* pe TikTok... Ipocrizia, minciuna, răul fizic și psihic făcut altuia, furia și orgoliul, dar și loialitatea, cinstea ori fidelitatea sunt însușiri care devin fapte practicându-le, modelându-ne viața de zi cu zi.

Dacă revenim la substanța eticii, reprezentată de valorile morale, numite curent virtuți (etice), pentru a oferi câteva pilde, am putea evoca opere celebre, care își întemeiază pe ansamblu teoria morală pe asemenea virtuți. Pentru Aristotel, curajul, temperanța, cumpătarea și dreptatea erau valori esențiale de comportament, complinindu-se cu scopul de a se evita excesul, viciu suprem, *răul* patent.

„Să luăm câteva exemple: privit ca virtute — în sens aristotelic — curajul e excluderea a două excese contrarii: temeritatea și lașitatea;

privit ca principiu neutru, curajul e latența contrariilor, sursa posibilă a oricăruia din ele. Altfel spus, virtutea e absența exceselor, iar principiul neutru – prezența lor virtuală, simultaneitatea lor.”⁵⁹

Calea de mijloc – *aurea mediocritas* – este chiar elogiul mediocrității⁶⁰, înțeleasă ca linie mediană de acțiune pentru orice om virtuos, ca să petreacă o viață bună, evitând excesele comportamentale. Aristotelician, evităm răul fiind mediocri, adică la mijloc.

Morala sau etica ar putea fi înțeleasă, deci, ca o disciplină interioară, sprijinită pe valori și principii aplicabile sieși și celorlalți, prin care gândim și căutăm o viață bună. Morala e legată crucial de bine, de ceea ce este dezirabil pentru sine și în relațiile cu alții. Numai că discordia începe tocmai de la *bine*, de la cum îl definim, cum îl identificăm și cum se conjugă acesta cu celelalte valori etice. Binele este considerat subiectiv, ca înțeles și efect, deci e contradictoriu, pentru că nu face unanimitate. Modelul infailibil de bine obiectiv e cel religios, exclus azi din discuția publică. Fiind laică și nemetafizică, societatea contemporană a renunțat la o morală comună, la o etică unică și obligatorie impusă *erga omnes*. Eradicarea religiei creștine⁶¹ din mecanismele etatice și sociale a impus inclusiv abandonarea moralei sale specifice, altfel gândirea și sentimentul religios se reîntorceau pe calea eticii oficiale. Consecința imediată și inevitabilă a fost că sarcina uniformizării comportamentului social apasă astăzi exclusiv pe umerii instituțiilor și sancțiunilor juridice.

Eliminând din viața politică creștinismul și etica dedusă din acesta, statul modern a impus ca orice morală să fie o simplă afacere de conștiință personală, diferită poate de la un

59 A. PLEȘU, op.cit., p. 67.

60 A. CRĂIUȚIU, Elogiul moderației, ed. Spandugino, București, 2023.

61 Despre argumentele constituționale care ar fi justificat referința în constituția UE a originii „iudeo-creștine” a civilizației europene, v. J.H.H. WEILER, op.cit., p. 85 și urm.

individ la altul. Etica devine și rămâne deci o chestiune intimă, fiecare cu valorile și regulile sale, ea nemaiputând constitui un reper comportamental general în societate. Judecățile de valoare morală sunt de asemenea cu circuit închis și fără vreo relevanță socială, căci public suntem cu toții supuși acelorași reguli juridice, indiferent ce credem că este bine sau rău (despre ceva). Anumite relicve ale moralei sociale mai supraviețuiesc juridic – bunele moravuri –, dar definirea și importanța lor e instrumentală și periferică⁶².

Juridicizarea (aproape) completă a oricăror relații sociale și contractarea eticii, regăsită doar în sfera personală, nu a însemnat că problemele morale – care neliniștesc încă societatea – au și dispărut. Ceea ce s-a evaporat a fost doar sarcina statului de a formula și păzi norma morală publică. Îngrijorările morale persistă inclusiv raportat la subiecte sau aspecte deja reglementate *de lege lata*. Dezincriminarea avortului⁶³ nu a oprit interogațiile despre cum trebuie să ne raportăm moral la acesta, la fel ca și abolirea pedepsei capitale. Reglementarea morții asistate⁶⁴, efortul de a norma juridic asistența sexuală prestată persoanelor cu handicap⁶⁵, războiul și asasinarea civililor ucraineni pe străzile din Bucea⁶⁶, foametea etiopiană, automobilele electrice chinezești și soarta uigurilor, ura și

62 P. VASILESCU, Bunele moravuri – o confuziune etică de-drept, SUBB Iurisprudentia nr. 1/2022, online: [https://dx.doi.org/10.24193/subbiur.67\(2022\).1.1](https://dx.doi.org/10.24193/subbiur.67(2022).1.1).

63 În România, avortul nu mai constituie infracțiune din 27 decembrie 1989 (art. 8 din D-L: 1/1989), în Franța a fost dezincriminat încă din 1975, v. <https://ivg.gouv.fr/le-droit-lavortement>.

64 În Elveția, moartea asistată e reglementată juridic, v. <https://www.sams.ch/fr/Ethique/Apercu-des-themes/Ethique-en-fin-de-vie/L-assistance-au-suicide.html>.

65 <https://www.info.gouv.fr/actualite/assistance-sexuelle-ou-en-sommes-nous>; <https://www.appas-asso.fr/>.

66 D. DZHULAI, „Strada morții” din Bucea: Serviciul ucrainean al Europei Libere identifică soldații ruși implicați în execuția populației civile,

minciuna online, lipsa de reacție a societății la plagiatul miniștrilor, exportul de carne vie și prostituția autohtonă, regretul după un regim politic criminal – comunist⁶⁷ sau legionar⁶⁸, pot fi tot atâtea situații, fapte ori împrejurări asupra cărora am putea reflecta și moral, independent de starea juridică a „speței”.

În esență, raționamentul moral – care e în fond o judecată de valoare – pleacă de la un criteriu, o virtute sau un principiu etic, pentru a depista o normă de comportament de aplicat ulterior (în raporturile cu ceilalți). Orice morală e deontică, adică impune îndatoriri (față de sine și de ceilalți), exprimate prin reguli de comportament. Etica e o manieră de a concepe și explica acțiunea socială, comportamentul uman în soliloc și dialog simultan. Principial, fiind o sumă de norme, etica a ridicat întotdeauna problema raportului său cu dreptul. Imperialismul celui din urmă vrea ca rolul moralei să fie astăzi doar unul episodic și marginal, dreptul pur ajungând societății ordonate politic de azi. Relația dintre drept și morală e prea sinuoasă și complexă pentru a fi acum abordată, dar legătura lor incestuoasă persistă, chiar dacă nu în văzul lumii.

Am putea căuta și o explicație etimologică eticii, după cum am putea să ne întrebăm dacă *moral* e sinonim cu *etic*. „În grecește, termenul *éthos* <ἦθος> din care s-a alcătuit denumirea târzie a „eticii” însemna, între altele, locuință. Componenta spațială și arhitecturală pe care acest termen o implică e esențială, din punctul nostru de vedere, pentru înțelegerea adecvată a

v. <https://romania.europalibera.org/a/strada-mortii-din-bucea-investigatie/33447266.html>⁷, arhiv.: <https://perma.cc/934W-BNWB>⁷.

67 V. TISMĂNEANU (coord.), Raport final al comisiei prezidențiale pentru analiza dictaturii comuniste din România, v. <https://archive.org/details/ComisiaPrezidentialaPentruAnalizaDictaturiiComunisteDinRomania-Raport/page/47/mode/2up>⁷.

68 F. MULLER, Statul național-legionar (septembrie 1940 – ianuarie 1941), ed. Corint, București, 2025.

legii morale. Căci legea morală e abordată în chip potrivit când e privită nu ca o verticală unidimensională sau ca un reper punctual, ci ca desfășurare a verticalei sau ca iradiere a punctului.”⁶⁹ *Etica* (ἠθική) ar însemna habitudine, obișnuință, moravuri, caracter ori comportament, adică un fel, o manieră de a fi și de a trăi, proprie celor care ocupă împreună un anumit areal.

Morala nu e decât un cuvânt de origine latină (< *mos, moris*)⁷⁰, el traducând aceeași idee exprimată de vocabula grecească *etika*. Deci, etimologic, *morala* și *etika* au aceeași semnificație. Sinonimia o considerăm perfectă și nu facem distincție în utilizarea celor două cuvinte aici.

Cu toate acestea, unii deosebesc *morala* de *etika*. „Ajunși aci, să amintim, în treacăt, minimala distincție între *etika* și *morală*, o distincție de care noi înșine, în rîndurile de mai sus, n-am ținut, riguros, seama: *etika* are conotația unei rubrici academice și, ca atare, poate face obiectul unei profesionalizări savante. *Morala* e aspectul circumstanțial al *eticii*, *etika* particulară, prelucrare subiectivă a moralității generice (*Sittlichkeit*)⁷¹ de care se ocupă *etika*.”⁷²

Altfel spus, uneori se preferă să se considere că *morala* ar desemna partea esențială ori substanțială, o realitate comportamentală și axiologică trăită, în timp ce *etika* ar trimite la discursul despre *morală*, teoretizând-o și explicând-o. *Etika* – ca metadiscurs – ar fi prezentă în lucrări de filosofie, de drept ori de antropologie, cuvântul tronând încă pe coperta tomului explicativ, cum ar fi cazul *Eticii* nicomahice a lui Aristotel sau a *Eticii* lui Spinoza. Totul este însă numai o chestiune de preferință lexicală și de organizare a expunerii, căci un tratat sau o lucrare

69 A. PLEȘU, op.cit., p. 25.

70 Sensurile cuvintelor latinești se găsesc în Gaffiot, dicționar accesibil anastatic și virtual la <https://gaffiot.org/>.

71 *Eticitate* s-a tradus în franceză cuvântul german, folosit de HEGEL, v. *Principes de la philosophie du droit*, ed. PUF, Paris, 1998, p. 475, (n.n.). Am putea înțelege că acest cuvânt se referă la moralitatea obiectivă existentă, distinctă de *morala* subiectivă, personală.

72 A. PLEȘU, op.cit., p. 13.

despre etică poate conține foarte bine în titlu cuvântul *morală*⁷³, fără să genereze confuzie sau să aibă vreo influență pernicioasă asupra profunzimii ideilor ori temeinicii viziunii promovate.

Morala e un cuvânt evitat pentru că în multe limbi compune expresia „a face morală”, ceea ce nu e tocmai dezirabil și acceptat astăzi. Cine sunt eu să spun altuia ce este *bine* să facă? Chestiunea spinoasă este dacă se poate prezenta etica aseptice și lipsită de îndemn, mai mult sau mai puțin manifest, de a respecta anumite valori și norme morale. Răspunsul poate fi nuanțat, dar problema de ansamblu rămâne. Dacă ne situăm la extreme, atunci lucrurile par destul de clare.

Etica științifică, de pildă. Vorbim despre o disciplină predată *ex cathedra* – care își propune, să spunem, să prezinte publicului studios filosofia morală a lui Zenon, Cicero și Marc Aureliu, adică diferitele variante și evoluții ale stoicismului. Ea poate neîndoios păstra o distanță considerabilă între discurs și practică. În plus, pentru nimeni din auditoriu nu există nicio obligație morală să devină adeptul lui Marc Aureliu, atunci când se regăsește în gândirea lui Epicur sau când singurul său interes e să învețe pentru examenul de la Etică... Evident, nici măcar caracterul impus al studiului – prin programa școlară – al Eticii nicomahice nu poate garanta respingerea imediată a gândirii morale a Stagiritului, a tuturor chestiunilor și a algoritmilor săi de rezolvare. O astfel de imersiune intelectuală te poate incita să meditezi *concret* la diferite aspecte aristotelice, valide încă: cum se poate face ca dreptatea să fie simultan și o virtute, dar și un mecanism politic; dacă nu cumva hybrisul (excesul) e rădăcina tuturor relelor, mai ales într-o societate răsfățată care nu își refuză nimic; dacă sistemul de virtuți aristotelice nu e chiar răspunsul adecvat la ce ar putea fi o morală atee ori laică ș.a.

În extrema cealaltă, găsim morala cucernică, alcătuitoare a învățăturii religioase specifice, al cărei scop proclamat imperativ

73 I. KANT, Bazele metafizicii moravurilor, ed. Antet, București, 1994.

este să fie practică, fiind o componentă manifestă a profesiei de credință. Prezentarea liturgică ori citirea în tihnă a pildelor evanghelice sau a învățăturilor din surate ori din vede nu are nimic din obiectivitatea științifică, dacă e făcută de un credincios în rugăciune, ci constituie pasul necesar și primul îndemn la acțiune etică, prin care se trăiește cu adevărat credința.

Dincolo de aceste margini sau extreme, prezentarea diverselor exigențe etice sistematizate, inclusiv cele cuprinse în etica aplicată, este totuși ambiguă și devine nesigură funcțional, în măsura în care gândirea critică nu e sprijinită prompt de vreo stringență morală practică ori de o sancțiune juridică concretă. Totuși, reglementarea plagiatului și a corectitudinii universitare înseamnă efectiv să nu plagiezi în lucrarea ta (de doctorat), să nu copiezi (la examene)... Da, în aceste spețe avem sigur nevoie *practică* de etica cercetării științifice *in concreto*! În fine, cei care ar studia sau ar fi direct vizați de o anume *applied ethics* ar spune fără ezitare că rațiunea acestor învățăminte și prescripții morale rămâne – de principiu și eminent – practică; adică ele trebuie să fie utilizate cotidian în viața profesională concretă, pentru că de aceea au și fost în fond elaborate.

Practicarea moralei *în general* nu ar trebui să ne intereseze, în ambientul juridic și politic al societății contemporane. Multitudinea gusturilor și a curenților culturale, autonomia individuală, pluralismul politic, laicitatea statului și metisajul religios al societății, sistemul de drepturi și libertăți fundamentale, protecția vieții private ș.a. sunt factori care fac imposibil de depistat un filon etic unic, posibil de impus cu titlu de normă morală socială, aplicabilă imperativ tuturor astăzi. Recrudescența eticilor aplicate e și ea un argument: acestea sunt concepute să se aplice efectiv doar unui anumit sector de activitate, nu întregii societăți. În acest sens vorbim de deontologie universitară, de cea jurnalistică sau de etica profesională a medicilor ori a avocaților. Carența generală este tratată, deci, cu remedii etice de uz local.

Dacă în ansamblu societatea refuză asumarea unei morale unice, iar eticile⁷⁴ sistematizate au o aplicație exclusiv fracționată profesional, înseamnă că deontologiile aplicate unor profesii anume nu sunt neapărat sisteme normative morale. Ele ar putea fi alimentate subteran de diverse curente de gândire etică, după cum ar putea etala un lexic cu specific și conotații eminamente morale (corectitudine, dreptate, loialitate, onestitate etc.). Dar funcțional, orice etică dedicată reglementării unei anumite activități se apropie – până la identificare – de drept, înțeles ca sistem normativ sancționator. Caracterul de-drept al deontologiei este cu atât mai patent cu cât sursa sa e legală (*stricto sensu*), iar sancțiunile sale au o natură juridică (e.g. destituirea, daune-interese, concedierea, exmatricularea), nu morală (e.g. regretul, remușcările, autopenitența, asumarea vinei morale). Nu dorim să generalizăm⁷⁵ inutil, pentru că deontologiile deja existente au mai multe lucruri în răspăr decât în comun, neexistând totuși o unică Deontologie opozabilă *erga omnes*, ci să semnalăm prezența unui mimetism juspozitivist: orice cod de etică aplicată e un calc după forma și sensul codurilor juridice. Și ce ar fi *rău* în toate acestea?

Mai nimic, doar că etica aplicată și reglementată formal juridic nu mai este o morală, ci un drept obiectiv. Juriștii jubilează! Încă o victorie *practică* a dreptului, deci; concretizată în subordonarea (adevărat, episodică) altui sistem normativ, inițial non-juridic și autonom. Teoretic, nu e decât o sporire a confuziei semantice⁷⁶ și reglementare (– unde se termină reglementarea etică și de unde

74 De ce nu ar exista și cuvântul acesta, dacă în DEx există *etician*...?!

75 Sistematizarea regulilor deontologice se poate face *legal*, caz în care concluzia noastră se susține. Dar există și deontologia jurnalistică, codul de etică aplicat ziariștilor nefiind vreo lege, ci o declarație privată de principii, asumate de asociația care îi reunește și reprezintă, v. <https://uzpr.ro/>. Prin urmare, criteriul e formal și privește sursa normelor de etică profesională.

76 *Disciplina academică* ar fi putut înlocui expresia *deontologia universitară*, de pildă.

ar începe cea juridică?, ori poate invers întreat?), semn poate al demisiei corpului social de la asumarea eficientă a unei ținute morale adecvate.

Concluzia? Definirea eticii (/moralei) rămâne un exercițiu intelectual dificil și riscant, capcane conceptuale existând la fiecare pas. Cert, morala descrie și prescrie o modalitate de a ne comporta față de alții și de a ne formula exigențe față de noi; orice etică e *a fortiori* normativă. Imersia completă a societății în juridic face însă și mai dificilă sarcina de a contura eticii aplicate un teren de joacă diferit de cel de-drept. În fine, etica nu a fost și nu va fi vreodată o știință, chiar dacă se compune – indiferent ce credem despre ea – și dintr-un ansamblu de reguli (intime și sociale); ea este simultan o proclamație a unor idealuri (cum am vrea să fim) și un standard de conduită publică. Oricum, putem reuni toate piesele acestui puzzle pentru a încerca acum să definim deontologia academică.

CE ESTE DEONTOLOGIA UNIVERSITARĂ?

Ansamblul de valori morale și reguli comportamentale aplicate comunității academice formează etica sau deontologia universitară⁷⁷. Spațiul deontologiei universitare este definit subiectiv, în sensul că etica se aplică persoanelor implicate cu titlu profesional în activitățile desfășurate în universitate⁷⁸. De altfel, legea decupează expres activitatea supusă eticii universitare pe categorii de persoane implicate în diferitele sale sectoare. Există reguli, obligații și abateri etice care se aplică distinct corpului profesoral, cercetătorilor și, respectiv, cursanților, indiferent de natura juridică concretă a legăturilor lor cu universitatea. Nu este exclusă nici utilizarea unui criteriu efectiv spațial, decupând astfel o arie anume unde se aplică deontologia – identică cu zona de exercitare a autonomiei universitare, supusă regulamentelor proprii universității (campus, clădiri academice și administrative, terenuri de sport și laboratoare etc.). Criteriul spațial, ca și cel

77 Pentru diverse abordări, v. E. SOCACIU et alii, *Etică și integritate academică*, ed. Universității București, 2022, p. 45 și urm.; E. ȘERCAN, *Deontologie academică. Ghid practic*, ed. Universității București, 2017; <https://eticasiintegritate.unibuc.ro/>. *Ethics in Social Science and Humanities*. https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/2021-2027/horizon/guidance/ethics-in-social-science-and-humanities_he_en.pdf.

78 Apariția universității în secolul al XII-lea în Occident s-a făcut prin conferirea câtorva privilegii unor asociații de persoane – școlari și magiștri –, care formau astfel un corp social aparte: *universitas magistrorum et scholarium*. *Universitate* a desemnat inițial, deci, tocmai această comunitate, reuniune de persoane în scopul învățării. De aceea, sensul prim al *universității* ar trebui să fie și acum unul subiectiv, el referindu-se la cei ce învață, nu la imobile, v. J. VERGER, *Universitățile în Evul Mediu*, ed. Polirom, Iași, 2019, p. 9.

temporal – perioada școlarizării ori a exercitării funcției de conducere, timpul sau orarul de activitate – există, dar joacă un rol accesoriu, putând avea relevanță doar pentru anumite reguli sau abateri de la etica academică.

Lexical, textele normative oficiale folosesc frecvent sintagma „etica și deontologia universitară”, ceea ce ar putea naște nedumeriri. Fideli celor deja arătate, considerăm că expresia este redundantă, căci deontologia universitară nu este decât o specie de etică aplicată (universității). Sunt sinonime și expresiile „etica universitară”, „deontologie universitară”, „morală universitară”, „deontologie academică”, căci toate se referă la unul și același lucru: sistemul de norme juridice și valori morale aplicabile unor subiecți legați profesional de universitate. O altă interpretare ar presupune existența unei deosebiri de conținut între etică și deontologie, în contextul academic, ceea ce ar implica un adaus etic la deontologia universitară deja reglementată expres. Care ar putea fi acea etică ori morală suplimentară?

Dacă această morală ori etică complementară nu ar fi profesională, atunci ea este de respins, pentru că nici legea, nici universitatea nu pot formula și impune decât o etică profesională, care e însăși deontologia academică, iar nu o etică personală. Altfel, statul și universitatea se vor erija într-o nouă instanță morală, cu jurisdicție generică și absolută, fondată pe o autoritate etică care le lipsește, într-o societate laică, pluralistă și democratică. De altfel, din conținutul normativ al legii (LIS) și hotărârii de guvern (CC) nu reiese că ar exista vreo diferență între regulile de etică și cele deontologice, ceea ce întărește sinonimia absolută a termenilor folosiți. Mai mult, însuși Codul-cadru de etică proclamă expres principiul neutralității morale și ideologice, pe care universitatea trebuie să-l respecte. Astfel, academic există „principiul independenței față de orice influență *morală* (s.n.), științifică, religioasă, politică, economică sau de altă natură în activitatea didactică sau științifică” [art. 3 lit. h) CC]. Prin urmare, suntem îndreptățiți să folosim atât etica, cât și

deontologia – însoțite de vocabula *universitară* sau *academică* – pentru a desemna unul și același lucru – deontologia universitară reglementată.

Sursa deontologiei universitare respectă piramida constituțională a reglementărilor în drept: lege⁷⁹, hotărâre de guvern⁸⁰ și act administrativ normativ (emis de universitate)⁸¹. În materie de etică academică există toate aceste niveluri, iar conținutul lor foarte asemănător, dacă nu identic în părțile lui esențiale, ar ridica însăși chestiunea redundanței reglementare. Mai important, observăm că deontologia universitară este o afacere de stat, fiind hotărâtă și impusă de sus (Parlament) în jos (Universitate). Practic, la nivel de universitate, normele academice specifice nu fac decât să preia dispozitivul legal, cu puține și nesemnificative dezvoltări, pe care responsabili universitari le-au găsit cândva de cuviință. Evident, nu se pune problema ca aceste reglementări să contrazică legea, ci doar

79 Legea învățământului superior, nr. 199/2023, publicată în M.Of. nr. 614 din 5 iulie 2023, în special capitolul XX, Etica și deontologia universitară (art. 161-174). Legea privind buna conduită în cercetarea științifică, dezvoltarea tehnologică și inovare, nr. 206/2004, publicată în M.Of. nr. 505 din 4 iunie 2004. Aceasta a fost prima lege dedicată deontologiei universitare și activității de cercetare instituționalizată, care cuprindea și prima definiție a plagiatului [art. 4 alin. (1) lit. d)] și a autoplăgiatului [*idem*, lit. e)]. Astăzi, raportul dintre cele două legi e dezlegat de art. 260 alin. (12) din L: 199/2023. Regula e simplă: dacă subiecții sunt supuși reglementărilor universitare, se aplică LIS, iar deontologia cercetării din instituțiile care nu sunt universități este cea prevăzută de L: 206/2004. Oricum, între cele două legi nu există diferențe de substanță, ci doar procedurale. Motiv pentru care aici ne concentrăm pe L: 199/2023, desemnată deja *brevitatis causa* LIS.

80 Codul-cadru de etică și deontologie universitară, HG nr. 305/2024, publicată în M.Of. nr. 327 din 9 aprilie 2024, abreviat aici Cod-cadru sau cc.

81 De pildă, Codul de etică și deontologie profesională al Universității Babeș-Bolyai din Cluj, care e o hotărâre a senatului UBB nr. 28 din 10.03.2025, v. https://www.ubbcluj.ro/ro/despre/organizare/files/etica/Codul-etice-si-deontologie-profesionala_UBB_2025.pdf.

să o completeze, inclusiv procedural, dar cu riscul contestării judiciare a elementelor nou introduse.

Esențial, depistarea caracteristicilor proprii normelor și valorilor eticii universitare nu poate să plece de jos în sus, ci tot de sus în jos. Adică trebuie analizat prioritar textul legii, conținând deontologia universitară, preluat mai apoi și amplificat imediat și înainte de toate prin Codul-cadru, un act normativ al guvernului, destinat oricărei universități. A doua observație este că deontologia universitară e obligatorie, aplicată tot ierarhic descendent, etica academică nefiind o morală a *parilor*, ci o ordine juridică. Normele legale sunt imperative, legea fiind aceea care stabilește inclusiv sancțiunile și remediile proprii eticii academice.

Deontologia universitară e stabilită, deci, prin normele legale imperative; ele au o natură juridică, iar nu morală. Că aceste reguli juridice pot avea justificări, temeiuri, ori doar aparențe etice este altceva, dar nu modifică natura lor intimă; etica academică fiind un corpus reglementar legal. De ce ar fi așa? Câteva argumente și indicii nu ar prisosi.

Sursa normelor, iată primul indiciu⁸². Știm că toate îndatoririle deontologice sunt prevăzute expres în lege și în hotărârea de guvern, iar aceste acte normative subliniază literalmente caracterul lor obligatoriu [art. 161 (1) LIS; art. 1 CC]. Prin urmare, obligațiile⁸³ deontologice nu pot fi facultative, reglementarea care le cuprinde nefiind dispozitivă ori permisivă. Obligativitatea

82 Cu altă ocazie am arătat că nu orice conținut al unei legi este imediat și obligatoriu o normă juridică, v. P. VASILESCU, Substanța normativă a definițiilor legale, RRDP nr. 1/2021, p. 34.

83 Atât LIS cât și CC preferă cuvântul *obligație*, fiind considerat poate mai sugestiv decât cel de *îndatorire* sau *datorie* (morală/etică). Evident, aceste obligații deontologice nu au nimic de-a face cu creanțele.

privește formal⁸⁴ și simultan îndatoririle, normele deontologice, dar și codul etic pe ansamblu, ea trebuind a fi înțeleasă tehnic, juridic. Adică în sensul că avem de-a face cu reguli imperative a căror violare atrage o sancțiune juridică specifică.

Rezultă că îndatoririle deontologice sunt de origine legală și au un caracter imperativ. Reglementarea din materia eticii universitare este, deci, de ordine publică, dacă privim la lege. Se dorește în mod imperativ, prin edictarea normelor de etică academică, „creșterea calității în procesul educațional și de cercetare, precum și consolidarea unui climat de încredere și respect la nivelul comunităților universitare, prin reglementarea conduitei membrilor din cadrul instituțiilor de învățământ superior, furnizând principii și valori pe baza cărora se pot stabili modele de comportament, de coeziune și de valorizare a potențialului comunității academice” [art. 2 (1) CC].

Scopul reglementării – așa cum este mai sus definit – constituie un alt argument pentru caracterul legal și imperativ al deontologiei academice. Învățământul superior este declarat un domeniu de interes public ce „constituie prioritate națională” [art. 1 (3) LIS], indiferent dacă ne referim la finanțarea lui sau la finalitatea sa. Statul își asumă organizarea sistemului de învățământ, iar acesta trebuie să corespundă diferitelor standarde⁸⁵ de calitate academică și morală. Printre aceste standarde se află și comportamentul celor care formează comunitatea academică: profesori și studenți. Conduita acestora la *școală*, adică în locul și timpul dedicat activităților universitare, trebuie să se axeze pe anumite valori și principii etice, transpuse

84 E o cacofonie stilistică, fiind suficient să se fi prevăzut expres că normele sunt obligatorii, dar legiuitorii au vrut să sublinieze cu tărie caracterul imperativ al reglementării, v. art. 161 (1) LIS, art. 1, 13 CC.

85 Art. 32 CC, plus Anexa la Codul-cadru cuprinzând un „Set de standarde de referință de etică și deontologie universitară în managementul universitar”, care trebuie însușită și aplicată de ARACIS în procesul de evaluare periodică și acreditare a domeniilor de studii universitare.

în anumite obligații considerate morale, imperativ de respectat. Aceste valori și principii sunt nominal considerate etice, adică astfel proclamate legal, iar finalitatea ultimă ar fi „creșterea calității în procesul educațional și de cercetare” (*idem*). Nu neapărat retoric, am putea să ne întrebăm dacă exigențele formale ale eticii universitare nu urmăresc inclusiv educarea într-un anumit spirit, formarea unei anumite conștiințe organizaționale, căci aplicarea eticii presupune și interiorizarea regulilor și valorilor morale, nu numai cunoașterea regulilor de citare exactă și corectă a lucrărilor științifice deja publicate.

Cel mai important efect tehnic al constatării caracterului imperativ al deontologiei universitare este că excepțiile de la normele sale nu pot fi stabilite decât de legiuitor. Orice derogare stabilită prin voința particularilor, prin hotărâre de senat universitar sau de consorții universitare este juridic neavenită și de nul efect tehnic. Deci, derogarea de la regulile substanțiale și procedurale stabilite legal nu poate fi făcută nici de universități, prin codurile lor deontologice, riscând angajarea răspunderii lor publice și desființarea respectivelor coduri (în tot sau în parte). Caracterul imperativ al legislației numite deontologie academică poate să ridice o sumă de interogații, nu numai practice, dar și principiale. De pildă, autonomia și libertatea universitară nu pot fi decât îngădite prin normele *legale* de etică aplicată, situația putând fi alta, în ipoteza în care respectivele norme își aveau originea exclusiv în voința manifestă a universităților. Apoi, supralicitarea funcțiilor comisiilor de etică a creat practic varii probleme juridice, încât limitările autonomiei universitare – de natură deontologică – au trebuit și ele limitate legal⁸⁶.

86 Afirmarea libertății universitare, sufocată de controlul comisiilor de etică, a impus adoptarea în 2022 a unei legi speciale în Quebec, care să definească însăși libertatea ca „le droit de toute personne d'exercer librement et sans contrainte doctrinale, idéologique ou morale, telle la censure institutionnelle, une activité par laquelle elle contribue à l'accomplissement de la mission d'un établissement d'enseignement” (art. 3 de la Loi sur la liberté académique dans

Consecința ignorării ori a încălcării normelor de deontologie universitară constituie un alt argument în sensul afirmării naturii juridice a eticii academice. *De lege lata* se instituie principiul răspunderii juridice a celor care violează regulile de etică profesională. „Persoanele care au avut sau care au calitatea de membru al comunității universitare și au săvârșit abateri conform art. 168 după data intrării în vigoare a prezentei legi răspund civil, administrativ, profesional sau disciplinar, după caz” [art. 166 (2) LIS]. „Responsabilitatea și obligativitatea respectării normelor de etică și deontologie universitară revin membrilor comunității universitare din cadrul fiecărei instituții de învățământ superior, în contextul răspunderii publice a instituțiilor de învățământ” [art. 2 (2) CC]. Angajarea răspunderii vizează, deci, nu numai persoanele fizice, ci și cele juridice – universitățile, existând sancțiuni specifice acestora (art. 31 CC). Răspunderea universității este, deci, izolată normativ de aceea a membrilor săi și denumită *publică*⁸⁷.

Răspunderea deontologică a persoanei fizice este juridică. Ea are o anumită natură⁸⁸ concretă (civilă, de dreptul muncii, administrativă etc.) și se angajează în funcție de abaterea efectiv săvârșită. Norma juridică încălcată dă specificul răspunderii de drept, dar o răspundere morală – distinctă de cea juridică – nu putem practic depista. Aceasta ar trebui să contabilizeze cel puțin oprobiul și muștrările de conștiință – probate prin

le milieu universitaire, v. <https://www.legisquebec.gouv.qc.ca/fr/pdf/lc/L-1.2.pdf>).

87 Pentru principiul răspunderii publice a universității, v. art. 2, 3, 5, 17 CC; art. 4, 12, 172 (6) și (15) LIS. Art. 12 LIS ar fi de analizat cu prioritate pentru a putea surprinde specificul răspunderii persoanei juridice în acest domeniu. Surpriza ar fi să constatăm o nouă formă fără fond (juridic), în care răspunderea publică e egalul îndeplinirii obligațiilor legale...

88 Răspunderile de naturi diferite se pot cumula, în principiu. De pildă, repararea pagubelor aduse instituției de cel concediat; excluderea din colectivul de cercetare și interdicția pe viitor de a accesa fonduri publice necesare cercetării; răspunderea penală cu cea civilă etc.

asumarea publică a unei responsabilități sincere, dacă nu chiar demisia de onoare a celor dovediți, să spunem, plagiatori, din funcțiile politice. Constatăm că reacțiile de natură etică lipsesc cu totul în situația, de exemplu, a unor plagiate devenite notorii⁸⁹. Cazuri care ilustrează poate cel mai bine natura juridică a răspunderii personale deontologice, pentru că cei acuzați public și informal de plagiat doctoral invocă apărări tehnico-juridice, fără vreo asumare sau abordare morală a speței. Cele mai frecvente asemenea apărări tehnice sunt: neretroactivitatea legii, susținându-se că la momentul redactării tezei de doctorat, plagiatul nu era definit legal; neconstituționalitatea art. 172 LIS⁹⁰; prezumția de vinovăție; dreptul la apărare și alte garanții procesuale; lipsa unei decizii a comisiei universitare de etică, care să constate plagiatul; existența deciziei CNATDCU de acordare a titlului de doctor etc. Efectul practic este că nu putem *tehnic* vorbi de plagiat până la retragerea sau anularea diplomei, sancțiune juridică, iar nu morală. Deși exemplul de abatere deontologică luat aici a fost plagiatul, ultima idee devine o concluzie generală, aplicabilă oricărei abateri deontologice, căci cel acuzat e îndrituit să conteste juridic sancțiunea prevăzută în codul de etică. Fără decizie juridică de sancționare, nu există răspundere deontologică. Greșelile morale imputate nu se contestă juridic, ci se iartă sau răscumpără.

Natura juridică există chiar în ciuda literei oficiale a textului reglementar, care proclamă expres „principiul responsabilității morale (s.n.), sociale și profesionale” [art. 3 lit. j) CC]. Dar, nici legea și nici Codul-cadru nu mai dezvoltă ideea, pe care o considerăm simplă expresie de stil, din cel puțin alte două

89 <https://pressone.ro/doctoratul-plagiat-al-ministrului-justitiei-140-pagini-cu-continut-copiat-in-teza-lui-radu-marinescu/>.

90 Și anterior acestei legi, Curtea Constituțională a fost sesizată să se pronunțe asupra unor prevederi din LEN, privind doctoratul, v. dec. CCR nr. 364 din 8 iunie 2022, referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 170 alin. (1) lit. b) din Legea educației naționale nr. 1/2011 (LEN).

motive. Primul, textul amintit vine în contradicție cu principiul neutralității morale a deontologiei universitare [art. 3 lit. h) cc], căruia trebuie să-i dăm întâietate. Apoi, niciunde legea nu ne indică sancțiunea specifică, atașată răspunderii morale, ori regimul său, care să o particularizeze față de regimul juridic obișnuit, aplicabil în cazul nerespectării obligațiilor deontologice. Prin urmare, credem că *moral* nu este aici decât o reiterare a eticii înțeleasă ca deontologie, iar nu altceva (în plus sau distinct).

Cu toate acestea, însușirile concretizate în „respect, onestitate, integritate, solidaritate, cooperare, cinste și corectitudine, toleranță, sprijin reciproc, confidențialitate, competiție loială și relații colegiale” [art. 18 lit. h) cc] par a fi singurele *valori*, cu semnificație autentic morală, amintite expres în întreaga reglementare deontologică. Ele sunt cuprinse în secțiunea dedicată „normelor de etică și deontologie referitoare la respectarea ființei și demnității umane” (art. 18 cc), iar violarea lor constituie formal abaterile de la art. 27 cc. Codul-cadru de etică nu prevede însă sancțiuni specifice în acest caz, ci trebuie aplicate (selectiv) cele prevăzute la art. 29 cc. Analiza acestor valori etice trebuie făcută distinct, ele neavând nicio caracterizare legală, ceea ce deschide oricum calea înțelegerii lor arbitrar, mai ales dacă se pune problema aplicării unei sancțiuni persoanei care, de pildă, s-a dovedit nerespectuoasă ori intolerantă față de colegi. Totuși, asemenea calități personale și comportamentale le putem sigur regăsi în ipoteza altor norme, fiind ocrotite astfel indirect, ceea ce e mai lesne de conceput juridic. De pildă, plagiatul trădează o atitudine lipsită de respect, onestitate și cinste – la adresa colegilor, a universității și a propriei persoane –, plagiatul fiind penalizat expres și concret de lege. Concluzia ar fi că valorile amintite, deși sunt neîndoios de natură etică, nu au singure o funcție practică, neputând fi instrumentalizate juridic distinct, ci trebuie cuprinse într-o altă normă de drept propriu-zisă.

Natura juridică a normelor deontologice este probată și de prioritatea acestora față de regulile „canonice și dogmatice” religioase, practicate în facultățile și instituțiile superioare de teologie. Acestea din urmă trebuie să respecte, după cum de altfel e firesc, învățătura credinței în care își instruește studenții, norme interne, de inspirație religioasă și natură morală. Asemenea norme sunt edictate și apărute cu scopul disciplinării și al formării conștiinței moral-religioase a celor care frecventează asemenea instituții de învățământ. Evident, regulile interne de acest tip diferă de la un cult la altul, nicio uniformizare normativă nefiind posibilă. Numai că legea impune și acestor instituții teologice o deontologie universitară laică și codificată, care se adaugă canoanelor obișnuite [art. 167 lit. e) LIS; art. 14 lit. f) CC]. Dacă deontologia era o afacere morală, unor asemenea instituții teologice le ajungeau normele etice proprii. Statul tratează însă juridic și laic problema deontologiei universitare, impunând tuturor instituțiilor de învățământ superior – indiferent de profilul, obiectul sau sursa lor de finanțare – să se conformeze dreptului obiectiv (adică LIS).

Analiza regulilor procedurale, evidențierea instituțiilor de competență cărora este supravegherea și aplicarea codului de deontologie universitară, la nivel național⁹¹, căile de atac împotriva sancțiunilor dispuse de universități, prin decizia administrativă a rectorului, conduc către aceeași concluzie – deontologia academică este un drept obiectiv.

91 Comisia Națională de Etică a Managementului Universitar – CNEMU. Comisia Națională de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare – CNATDCU. Consiliul Național de Etică a Cercetării Științifice, Dezvoltării Tehnologice și Inovării – CNECSDTI. Agenția Română de Asigurare a Calității în Învățământul Superior – ARACIS. Coroana sistemului e chiar Ministerul Educației și Cercetării – MEC, care își schimbă periodic denumirea, dar nu și nărvul, întreaga activitate universitară fiind condusă prin ordine de ministru. Este evidentă supracentralizarea administrativă a învățământului superior, ceea ce oprește *tehnic* ca etica universitară să se dezvolte de jos în sus.

CONCLUZIA?

Forma, originea, obiectul și scopul reglementării actuale a deontologiei universitare ne permit să conchidem că aceasta descrie un corp normativ distinct, având o substanță juridică specifică și unele valori etice. Principial, avem de-a face cu un drept obiectiv imperativ, care își împrumută sancțiunile din diferite alte domenii juridice, în funcție de natura concretă a abaterii de la disciplina universitară. Importanța practică a acestei concluzii este că deontologia academică trebuie analizată după tipicul și cu instrumentele proprii cercetării juridice, iar predarea sa la școală trebuie să respecte de asemenea acest specific. Riscul ca prezentarea deontologiei universitare să se transforme într-o catehizare morală, o cicălire inutilă sau o plictisitoare melopee moralizantă este astfel înlăturat. Nu în ultimul rând, odată cu însușirea normelor juridice de comportament universitar, s-ar putea ca ambientul academic să devină mai predictibil și mai concurențial.

BIBLIOGRAFIE

JURISPRUDENȚĂ

CCR, dec. nr. 364 din 8 iunie 2022, referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 170 alin. (1) lit. b) din Legea educației naționale nr. 1/2011.

MONOGRAFII

- ALMOND B., Drepturile. P. SINGER (coord.), *Tratat de etică*, ed. Polirom, Iași, 2006.
- Codul principiilor și normelor muncii și vieții comuniștilor, ale eticii și echității socialiste*, ed. Politică, București, 1981.
- CRAIUȚIU A., *Elogiul moderației*, ed. Spandugino, București, 2023.
- DANCY J., Etica îndatoririlor prima facie. P. SINGER (coord.), *Tratat de etică*, ed. Polirom, Iași, 2006.
- DAVIS N., Deontologia contemporană. P. SINGER (coord.), *Tratat de etică*, ed. Polirom, Iași, 2006.
- DUMITRU M., Joseph H.H. Weiler, Europa creștină și tradiția jus-naturalistă. Postfață la J.H.H. WEILER, *Mai este Europa creștină?*, ed. Universității de Vest, Timișoara, 2025.
- DUQUET D., *L'éthique dans la recherche universitaire : une réalité à gérer*, ed. Conseil supérieur de l'éducation, Quebec, 1993.
- DWORKIN R., *L'empire du droit*, ed. PUF, Paris, 1994.
- FLONTA M., *20 de întrebări și răspunsuri despre Immanuel Kant*, ed. Humanitas, București, 2024.
- GOODIN R.E., Utilitatea și binele. P. SINGER (coord.), *Tratat de etică*, ed. Polirom, Iași, 2006.
- GRUEN L., Animalele. P. SINGER (coord.), *Tratat de etică*, ed. Polirom, Iași, 2006.
- HEGEL, *Principes de la philosophie du droit*, ed. PUF, Paris, 1998.
- JOLY-HURARD J., J. VANONI, *La déontologie du magistrat*, ed. Dalloz, Paris.
- KANT I., *Bazele metafizicii moravurilor*, ed. Antet, București, 1994.
- KLETZ P., *L'éthique de l'entreprise peut-elle constituer un objectif managérial pertinent ? La formalisation de l'éthique dans l'entreprise : la confusion du vrai et du bien*, teză de doctorat, HEC de Paris, 1997, online: <https://theses.hal.science/pastel-00994802/>.

- LALANDE A., *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*, ed. PUF, Paris, 1997.
- MILL J.S., *Utilitarismul*, ed. Alternative, Baia Mare, 1994.
- MULLER F., *Statul național-legionar (septembrie 1940 – ianuarie 1941)*, ed. Corint, București, 2025.
- O'NEILL O., Etica lui Kant. P. SINGER (coord.), *Tratat de etică*, ed. Polirom, Iași, 2006.
- PETTIT P., Consecințialismul. P. SINGER (coord.), *Tratat de etică*, ed. Polirom, Iași, 2006.
- PLEȘU A., *Minima moralia. Elemente pentru o etică a intervalului*, ed. Humanitas, București, 1994.
- RUSSELL B., *Istoria filosofiei occidentale*, vol. II, ed. Humanitas, București, 2005.
- SEN A., *Éthique et économie*, ed. PUF, Paris, 1993.
- SMITH A., *Avuția națiunilor*, ed. Publica, București, 2011.
- SOCACIU E. et alii, *Etică și integritate academică*, ed. Universității București, 2022.
- SOLOMON R.C., Etica relațiilor de afaceri. P. SINGER (coord.), *Tratat de etică*, ed. Polirom, Iași, 2006.
- ȘERCAN E., *Cazul Ponta. Reconstituirea celui mai infam plagiat din istoria României*, cuvânt înainte de Gabriel LIICEANU, ed. Humanitas, București, 2022.
- ȘERCAN E., *Deontologie academică. Ghid practic*, ed. Universității București, 2017.
- VERGER J., *Universitățile în Evul Mediu*, ed. Polirom, Iași, 2019.
- WEILER J.H.H., *Mai este Europa creștină?*, ed. Universității de Vest, Timișoara, 2025.

ARTICOLE, ARTICOLE DE REVISTĂ, RAPOARTE

- COLOȘENCO M., Procesul Caion-Caragiale. *România literară*, nr. 41/2021, online: <https://romanaliterara.com/2021/10/procesul-caion-caragiale/>, arhiv.: <https://perma.cc/VK6L-WTBZ>.

- ROCHOT B., Alexandre Koyré, *Études d'histoire de la pensée scientifique* (Bibliothèque de Philosophie contemporaine). *Revue d'histoire des sciences et de leurs applications*, t. 19, nr. 4, 1966, online: https://www.persee.fr/doc/rhs_0048-7996_1966_num_19_4_2511_t1_0390_0000_1.[↗]
- TISMĂNEANU V. (coord.), *Raport final al comisiei prezidențiale pentru analiza dictaturii comuniste din România*, online: <https://archive.org/details/ComisiaPrezidentiaalaPentruAnalizaDictaturiiComunisteDinRomania-Raport>.[↗]
- VASILESCU P., Bunele moravuri – o confuziune etică de drept. *SUBB Iurisprudentia*, nr. 1/2022, online: [https://doi.org/10.24193/SUBBiur.67\(2022\).1.1](https://doi.org/10.24193/SUBBiur.67(2022).1.1).[↗]
- VASILESCU P., Substanța normativă a definițiilor legale. *RRDP*, nr. 1/2021.
- VIGNERON D., Newton-Leibniz : la guerre des ego. *Le Point*, 6 martie 2017, online: https://www.lepoint.fr/culture/newton-leibniz-la-guerre-des-ego-06-03-2017-2109689_3.php.[↗]

DOCUMENTE

- ALL EUROPEAN ACADEMIES, *Code de conduite européen pour l'intégrité en recherche*, 2018, online: www.allea.org.
- ASOCIAȚIA MEDICALĂ MONDIALĂ, *Declarația de la Geneva*, online: <https://www.wma.net/policies-post/wma-declaration-of-geneva/>.[↗]
- COMISIA EUROPEANĂ, *Ethics in Social Science and Humanities*, online: https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/2021-2027/horizon/guidance/ethics-in-social-science-and-humanities_he_en.pdf.[↗]
- UNIUNEA ZIARIȘTILOR PROFESIONIȘTI DIN ROMÂNIA, *Codul deontologic al ziaristului*, online: <https://uzpr.ro/>.[↗]

ARTICOLE DE BLOG

DZHULAI D., „Strada morții” din Bucea: Serviciul ucrainean al Europei Libere identifică soldații ruși implicați în execuția populației civile. *Europa Liberă România*, online: <https://romania.europalibera.org/a/strada-mortii-din-bucea-investigatie/33447266.html>[↗], arhiv.: <https://perma.cc/934W-BNWB>[↗].

PARASCHIVESCU R., Pastila de limbă. Cele mai întâlnite pleonasme. *Digi24*, 31 iulie 2016, online: <https://www.digi24.ro/magazin/timp-liber/cultura/pastila-de-limba-cele-mai-intalnite-pleonasme-543797>[↗], arhiv.: <https://perma.cc/67UP-VXUN>[↗].

POPESCU M., Despre Codul-cadru de etică și deontologie universitară. Întrebări, nedumeriri. *Contributors.ro*, 12 februarie 2024, online: <https://www.contributors.ro/despre-codul-cadru-de-etica-si-deontologie-universitara-intrebari-nedumeriri/>[↗], arhiv.: <https://perma.cc/YV3R-3VL4>[↗].

Roș V., Plagiatul, plagiomania și deontologia. *JURIDICE.ro*, online: <https://www.juridice.ro/essentials/475/plagiatul-plagiomania-si-deontologia>[↗], arhiv.: <https://perma.cc/3X25-7ANL>[↗].

SANDU D., Cum poți ajunge la o cultură publică a anti plagiatului, la doctorat? *Contributors.ro*, 6 februarie 2026, online: <https://www.contributors.ro/cum-poti-ajunge-la-o-cultura-publica-a-anti-plagiatului-la-doctorat/>[↗], arhiv.: <https://perma.cc/Y4Z4-JRVX>[↗].